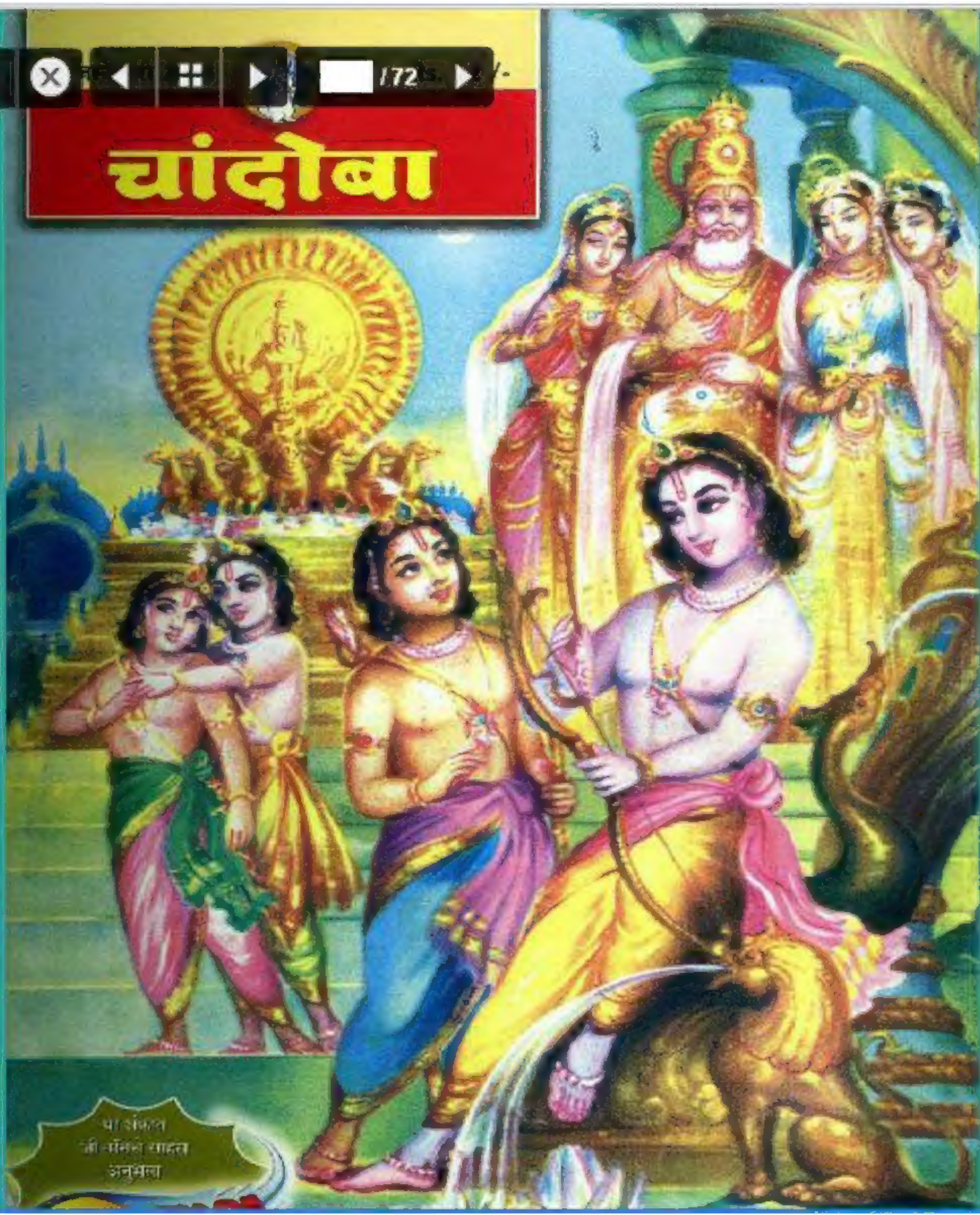

172

चांदोबा

पांचकल
जी नर्मल सादर
अनुमना

वाचकांचे पान

आमच्या वाचकांच्या आग्रहाला मान देऊन आम्ही हे पान सुरू करित आहोत. वाचकांचे 'चांदोबा' व्हलचे अभिप्राय व त्यांत सुधारणा व्हावी म्हणून मौलिक सूचनांसाठी ही जागा राखून ठेवली आहे. आम्हाला परखड समीक्षा हवी आहे, अर्थात योग्य त्यावेळी कोतुकाची थाप पाठीवर मिळाली तर कुणाला नको असते? आपली पत्रे मुद्देसूब व थोडक्यांत लिहावीत, अक्षर सुवाच्य असावे, व आपले संपूर्ण नांव, पत्ता (पिनकोडसह) अवश्य लिहावा.

तुक्तेच आम्हाला बंगलोरहून 'इन्फोसिस'च्या सी. सुधाताई नारायणमूर्ती यांचे एक पत्र आले. त्या पत्रानेच या पानाची सुरवात करताना आम्हाला फार अभिमान वाटतो आहे.

चंदामामामुळे मला गंधर्व, यक्ष, देव व राक्षस यांच्या वेगळ्या दुनियेची कल्पना करायला स्फूर्ति मिळाली आहे. निरनिपाळ्या मार्गांतल्या लोककथामधून भारताच्या समृद्ध परंपरेची शिक्कण आम्हाला मिळाली. माझ्या लहानपणी टीव्ही किंवा व्हिडियो नव्हता, त्यामुळे त्याकाळी वाचन ही एकमेव कर्मणूक होती. दर महिन्याला सुंदर कथा व संगीतमयी चित्रांनी नटलेल्या चंदामामाची मी आतुरतेने वाट बघत असे. फक्त आपल्याच देशांतल्या गोष्टी नव्हत, तर इतर अनेक देशांतल्या गोष्टीही आमची ओळख चंदामामामुळे झाली.

चंदामामा हे नुसतेच चांगले वाचन नव्हते, तर त्याकाळांतली जीवनमूल्ये त्यांतून प्रतीत होत होती. उदा. "सुईतून सुबता" या गोष्टीत कृतज्ञता व प्रामाणिकपणा यांचा परिणाम दाखवला होता. अशा कथा मुरत्याच मीतीकथा नव्हत्या, तर आमच्या

मानसिक जडणघडणीत त्याचा मोलाचा वाटा होता. माझ्याबरोबर अनेक वाचक याबाबतीत माझ्याशी सहमत होतील. कदाचित यांतलीच थोडीफार शिंदी आम्ही तरुण पिढीलाही पोचवली असावी.

इतक्या दशकांनंतर देखील उराबाही मी त्याच उत्सुकतेने चंदामामाची वाढ बघते, की वाचत असताना मी माझ्या बाळपणांत हरवून जाते अरबी चोरांच्या कथा, वेताळ कहण्या, तीन राजकन्यांची कथाणी, काचिना कीटे सारख्या कित्येक गोष्टी

मला चांगल्याच आठवनात.

त्यांतल्या गोष्टी अजूनही तशाच आकर्षक व रंगीत आहेत.

लक्ष्मीपतीचे भाग्य

लखनपूर गांवात लक्ष्मीपती नांवाचा एक शेतकरी लहान होता. त्याची बायको आणि एक पंधरा वर्षाची मुलगी, एवढेच त्याचं कुटुंब होतं. आजोबा आणि बडिलांकडून मिळालेली पांच एकर सुपीक जमीन, एवढीच काय ती त्याची मालमत्ता होती. जवळच्या पर्वतातून खळाळत येणारा एक झरा त्याच्या शेतामधून पुढे वाहत जात होता. पण तेथे तीन चार वर्षांपासून पाऊस न पडल्याने तो झरा जवळजवळ कोरडा पडला होता.

झऱ्याला भरपूर पाणी होते, तेव्हा इतर खेडुतांप्रमाणेच तोही आपल्या शेतातून पिके वेऊन आपल्या गरजा भागवत असे. आजता पाण्याचीच कमतरता मासू लागल्याने, गांवातील बरेचसे लोक मीसमजुरी करून उपजीविका करावी, ह्या हेतूने गांव सोडून जाऊ लागले.

फंतु लक्ष्मीपती मात्र, न्याच्याविषयी त्याने बरंच काही ऐकलं होतं, अशा दंडकारण्यांत सांपडणाऱ्या हिमाणाकांविषयीचा विचार करू लागला. मागाच्या महिन्यांत भरासाठी आरक्षक

सामान आणण्यासाठी तो शहरासाठी गेला होता, तेव्हा वाटेत एका धर्मशाळेत तो थांबला होता.

त्याच वेळेला तिथे उतरलेले इतर प्रवासी ह्या हिमाणाकांविषयी आपापसांत बोलत होते. तेव्हा त्याने नीट लक्ष देऊन त्यांचे बोलणे ऐकले.

त्यांच्यातील एक प्रवासी दीर्घ सुरक्षात टाकत बोलला, "काही म्हणा, पण आपले नशीब मात्र जोरावर पाहिजे हं. अलीकडेच माझे वृत्ते तीन नानेवाईक त्या दंडकारण्यात गेले, पण त्यांच्यातील फक्त एकलाच हिमाणाकं सांयडली. बाकीचे दोघे निराश होऊन बरी परतले."

दुसऱ्या एका प्रवाशाने म्हटले, "ज्यांना कोणाला स्वतःचं नशीब आजमावून पाहयचं असेल त्याने घर सोडून तेथे जायचे धाडस केले पाहिजे."

बाकी प्रवाशांनीही त्याच्या बोलण्यास दुजोरा दिला. सगळ्यांचेच म्हणणे होते की 'काही मिळवायचे असेल तर काही तरी मगचावे लागते'. त्यांचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकल्यावर लक्ष्मीपतीने मनारी एक निर्णय घेतला.

शंभु राव

घरी परतताच त्याने आपल्या बायकोला बोलावले आणि धर्मशाळेत ऐकलेल्या गोष्टींचा थोडक्यांत खुलासा करून म्हटले, "थोडे दिवसांसाठी तू आपल्या भावाच्या गांठी जाऊन तिथेच राहा. त्या हिरेमाणेकांबाबत आपले नशीब आजमावून मी परत येतो."

लक्ष्मीपतीच्या बायकोला चांगलंच माहीत होतं की आपला पत्नी हद्दी आहे, म्हणूनच नवऱ्याच्या नकळत तिने आपल्या भावास ही बातमी कळवली. मेव्हण्याने लक्ष्मीपतीस समजावत म्हटलं, "पंत, आपला निर्णय मला अजिबात योग्य वाटत नाही. मलताच मोह नि आशा झेवडी त्रासाचा कारणीभूत होतात. दंडकारण्यात जायचा विचार सोडून द्या. इथे तीन चार वर्षे पाऊस पडला नाही, ह्याचा अर्थ असा नाही की याही वर्षी पाऊस पडणार नाही. तुम्ही तिराश होऊ नका."

तरीसुद्धा आपल्या मेव्हण्याचे बोलणे न ऐकता लक्ष्मीपती दंडकारण्याकडे जाण्यासाठी निघाला. तेथे पोचल्यावर इतर कांही लोकांबरोबर हिरे माणके मिळवण्याचा प्रयत्न सहा महिन्यांपर्यंत

करीत राहिला. परंतु तेथे त्याला कांहीच मिळाले नाही. शेवटी आजारी पडून तो घरी परतला.

त्याला बरे होण्यासाठी दोन आठवडे लागले. एवढ्यांत तिथे पाऊस पडायला सुरुवात झाली. बरा पुन्हा खळाळत बाहू लागला. त्याच्या प्रवाहाबरोबर छोटे छोटे दगड, खडे वाहत येऊ लागले.

झऱ्याचे पाणी वाढतच गेले. त्यामुळे लक्ष्मीपतीच्या शेतांतही गुडघ्यापेवढे पाणी सांठले. ह्या एवढ्या पाण्यांत नांगरणे शक्यच नव्हते. म्हणून त्याने शेताच्या कडेचा बांध तोडून टाकला. शेतांत प्रवाहाबरोबर येणाऱ्या छोट्या वगड घोंड्यांना तो गाढेर फेकू लागला. अन् तेव्हा अचानक त्याला जाणवले की इकडे तिकडे विखुरलेल्या दगड गोटांत दोन खडे चमकत आहेत. ते दोन चकाकणारे खडे त्याने घरी नेऊन आपल्या मेव्हण्यास दाखवले. थोडा वेळ आपल्या तीक्ष्ण नजरेने बारकाईने निरीक्षण करीत त्याने म्हटले, "हे तर अशुद्ध रूपातील हिरे आहेत. पहा पंत, दुसरी तिसरीकडे कुठेच नाही. पण तुमचे भाग्य तुमच्या शेतांतच दडले आहे."

थहा मस्करी

चारुलता आणि हेमलता एकमेकींच्या शेजारी रहात होत्या. दोघीही मध्यम वयाच्या होत्या. शिकल्या सक्लेल्या होत्या. दोघींचेही नवरे कुशल व व्यवहाराचेतुर असल्याने व्यापारांत भरपूर पैसा कमावीत होते.

जेव्हा दोघींचे नवरे आपापल्या कामावर जात, तेव्हा दोघीही भराभर घरकाम उत्कण्याच्या मागे लागत. घरातली कामे आटपताच दोघीही जवळच्या ओट्यावर बसून गप्पाटप्पा करीत असत. वरवर पाहता दोघीही जिवलग मैत्रिणी आहेत असे वाटे. पण दोघीही एकोकीची मस्करी करण्याची संधी सोडत नसत.

एक दिवस संध्याकाळी आरामांत बसून गप्पा मारताना, बोतता बोलता चारुलता आपल्या पतीविषयी म्हणाली, 'अलीकडे कांही दिवसांपासून माझा नवरा माझ्याक पडिल्यासारखे प्रेम करत नाही, माझी कदरही करत नाही.'

हेमलताने मनोमन विचार केला की हिला चिडवाण्याचीही आयतीच संधी मिळाली आहे. म्हणूनच मनाशी कांही विचार करीत तिने म्हटले "असं आहे का? नाहीतर बघ माझ्या नवऱ्याचे वागणूक तुझ्या नवऱ्याच्या वागणूकीच्या अगदी विरुद्ध. माझ्यावर ते पडिल्यापेक्षा जास्तच प्रेम करू लागले आहेत. माझी अगदी चांगलीच कदर करतात. प्रत्येक दिवशी माझ्यासाठी कांही ना कांही भेटवस्तू आणतात." हे ऐकताच चारुलताने मोठ्या ठसक्यांत म्हटले, "ले तर! न आणायला काय झालं? तुझा नवरा तर जुन्यापुराण्या घस्त्राचा व्यापारी आहे ना?"

ह्यावर मात्र हेमलता निरुत्तर झाली.

स्वतःच निर्णय घ्यावा

लक्ष्मीपुरी नद्याच्या एका छोट्याशा गावात राम, सोम आणि करण नावाचे तीन मित्र रहात होते. तिघेही शेतकरी होते. त्यांच्यातील राम आणि सोम मोठे हुषार होते. करण त्यांच्या सल्ल्याशिवाय छोट्या कामही करत नसे. मग ते शेतीविषयी असो वा घराशी संबंधित, मित्रांचा सल्ला घेतल्याशिवाय तो कोणत्याच निर्णयाप्रत येत नसे. करण बालपणापासूनच मित्र असल्यामुळे त्याच्या विश्वासानुसार योग्य असाच सल्ला राम आणि सोम देत व त्याला मदत करत असत.

एके वर्षी पीकपाणी चांगले झाले. त्यामुळे राम आणि सोमला राजधानीतील वसंतोत्सवात भाग घेण्याची इच्छा झाली. जेव्हा ही गोष्ट करणला समजली तेव्हा तो त्यांना जाऊन मेढवा व त्याने त्यांच्याबरोबर जाण्याचा अखंड धरतार, त्या दोघांनी त्याला समजावले की "लांबचा प्रवास आहे. जेथे आम्ही जाणार आहोत ती जागा नवीन, अनोळखी आहे. अशीही शक्यता आहे की

आम्हाला कांही अनपेक्षित संकटना तोंड द्यावे लागेल. तुला हे सारे जमणार नाही." मित्रांनी त्याला अशा तऱ्हेने श्रेष्ठ समजावले पण तो आपल्या निर्णयापासून जराही दळला नाही. त्याने निश्चयी स्वरात म्हटले, "तुम्ही दोघे बरोबर असताना, मला कसली भीती? मी तुमच्याबरोबर वेगारच." दुसऱ्याच दिवशी तिघेही राजधानीकडे जाण्यास निघाले.

सलग तीन दिवसांच्या प्रवासानंतर तिघेही एका जंगलामधून जात होते. दोन मोठ्या पर्वतांमधून एक छोटीशी नदी वहात होती. नदी पतीकडे जाण्यासाठी तिघेही तिथे थांबून देवलेल्या एका नावेत चढले. थोडे पुढे जातहत न जातात तोच नदीला पूर आला. कुठेतरी मुसळधार पाऊस झाला होता, ज्यामुळे नदीचे पाणी वाढतच चालले होते. घाबरून तीनही मित्रांनी एकमेकांना धडपडून देवले. प्रवाहाच्या वेगामुळे नाव दूर कुठेतरी वहात गेली.

कोणास ठाऊक, नाव किती दूरवर वहात

गेली. पण तिघांनी शुद्धीवर येऊन डोळे उघडले तेव्हा ते एका वेगळ्या पोचले होते. त्यांना कडकडून भूक लागली होती पण कुठे जायची शक्तीच त्यांच्या अंगात उरली नव्हती. इतक्यात रामला समोर एक आंब्याचे झाड दिसले. त्याला खूप आवे लागले होते.

राम आवे तोडणारच होता, इतक्यात "माझ्या घरानगी शिवाय कोण आंबे तोडत आहे?" असं म्हणून एक भूत उडी मारत खाली उतरले.

भूताला पाहताच तिघे मित्र खूप बाबरले. भीतीमुळे ते नदीत उड्या मारणार एवढ्यात गडगडायी हंसत भुताने म्हटले, "घाबरू नका. इकडे या, मी तुम्हाला त्रास देणार नाही."

घाबरत घाबरतच तिघेही भुताजवळ गेले. भुताने विचारले, "तुम्ही या वेगळ्या कसे काय आलात?" जे घडलं, ते तिघांनी सांगितलं.

त्यांच्या परिस्थितीची दया घेऊन भुताने त्यांना आंबे खायला दिले. भूक भागल्यावर तिघांनी त्यांच्याविषयी कृतज्ञता व्यक्त केली त्यांच्या साधेपणावर खुश होऊन भुताने म्हटले, "तुम्ही इथून पायी पायी चालत कुठेच जाऊ शकणार नाही. म्हणून मी तुम्हाला प्रत्येकी एक एक बरदान देतो. पण एक अट आहे. तिघांनी एकसारखा वर मागता कामा नये. मागा, काय पाहिजे?"

"मला माझ्या नायको मुलाजवळ पोचते वर" रामने म्हटले. दुसऱ्या क्षणी तो त्याच्या बरी पोचला.

"वसंतोत्सवात भाग होण्यासाठी निघालो होतो, तेव्हा मला राजधानीला पोचव." सोमने वरदान मागितले. भुताने त्याला त्वरित राजधानीला पाठवले.

आता नर मागण्याची करणची पाळी होती काय वर मागवा ह्याचा निर्णय तो घेऊ शकला

चांदोबा

नाही. नकी दोघे आपापले वरदान घेऊन निघून गेले होते. करण मोठ्या पेचात सांफडला, की मागून मागायचा तर कोणता वर मागावा? अचानक त्याच्या डोक्यांत एक विचार चमकून गेला.

"मला कांही समजलं नाही की काय वर मागावा? ह्यासाठी मला माझ्या मित्रांचा सल्ला घेतला पाहिजे, म्हणून त्या दोघांना इथे बोलवा."

दुसऱ्याच क्षणी भुताने त्या दोघांना तेथे हजर केले आणि ते स्वतः गायब झाले. दोन्ही मित्रांनी बरोबर जोडखले की असं का झालं असावं.

ते दोघेही करणच्या ह्या कृत्यामुळे दुःखी झाले आणि त्यांनी म्हटले, "ह्यामुळेच आम्ही तुला आमच्याबरोबर घेऊन यायला तयार नव्हतो. तू पण घरी जाण्याचे वरदान मागून घ्यायचं होतस. एवढीही अक्ल नाही का तुला? सल्ला मागण्यासाठी म्हणून आम्हाला इथे बोलावून आम्हाला तू परत संकटात टाकलंस. आता इथून घरी कसं बरं पोचणार?"

घोडबाज वेळांत भूत तेथे प्रकट झाले अन् त्याने म्हटले, "आपल्या मित्रांकडून सल्ला घेतलास?" करण गप्प उभा राहिला. भुताला पाहून दोघे मित्र खूप झाले आणि त्यांनी भुताला

सांगितले, "प्रत्येक छोट्या छोट्या बाबतीत हा आमचा सल्ला मागत राहतो. प्रत्येक वेळी सल्ला मागणाऱ्या ह्याला आमच्या गांवातील बडाच्या झाडाखालील देवीच्या मंदिरासमोर नेऊन पोचव. तसंच आम्ही जे मागितलं त्याप्रमाणे आम्हाला तेथे पोचव. ही प्रवृत्ती जर आम्हाला करतील तर आम्ही जन्मभर तुझे ऋणी राहू."

भुताने हसून करणला म्हटले, "सल्ला मागणे कांही चूक नाही. परंतु आपल्या चांगल्या वाईटाचा निर्णय आपण स्वतःच घेतला पाहिजे. बुद्धिहीन असल्याप्रमाणे प्रत्येक निर्णयासाठी आपण दुसऱ्यांचा सल्ला मागून स्वतःही संकटात सापडतो, आणि दुसऱ्यांनाही जडचणीत टाकतो." नंतर मात्र त्याने तिघांनाही त्यांनी इच्छितेल्या स्थळी पोचवले.

आता मात्र करणला समजले की प्रत्येक बाबतीत दुसऱ्यांचा सल्ला मागणारा माणूस अडाणीच राहतो. 'माझ्या पूर्वपणामुळेच राम आणि सोम मला बरोबर नेऊ इच्छित नव्हते.' त्याने मनाशी निश्चय केला, "आता यापुढे मी माझी स्वतःची बुद्धि वापरून आणि प्रत्येक बाबतीत स्वतःचा निर्णय स्वतः घेईन."

जानेवारी २००६

भयंकर घाटी

4

(त्या विचित्र प्राण्यावर स्वाह होऊन केशव डोंगरावर पळाला. तिथे एका गुहेत एका मांत्रिकाने कालभैरवाची तिथली मूर्ती दाखवली, त्याच्या डोळ्यांत, अरण्यांत जी गडबड चालली होती, तीही केशवला दिसली. एक भयंकर प्राणी, ज्याचे मस्तक मनुष्यासारखे होते आणि ज्याला बटाघाटासारखे पंख होते, तो प्राणी राजाच्या सैनिकांना पळवून लावत होता. त्यानंतर...)

ती पैसू आकृति पाहून, आणि राजसैनिकांना घाबरवून, त्यांना अरण्यांत सैरावैरा पळायला लावत होती, ते पाहून केशवला फारच आश्चर्य वाटले. असला माणूस असू शकतो हे त्याने कधीही ऐकलेले नव्हते.

पण असला भयंकर प्राणी मात्र तो आज प्रथमच पाहत होता. ते दृश्य खरंच होतं की मांत्रिकाने आपल्या मंत्रशक्तीने कांहीतरी भ्रम निर्माण केला होता? केशव चकित होऊन विचार करीत होता.

"वत्सा केशव, कालभैरवाची शक्ती पाहिलीस का? आता तुझ्या पित्यावर कोणतेही संकट येणार नाही. राजाचे सैनिक मागे न पाहता ब्रम्हापुरला पळत सुटले होते. मी तुला अगोदरच सांगितलं होतं की तुझ्या पित्याचे रक्षण करणे ही माझी जबाबदारी आहे. आता तू तुझ्या खांब्यावरचे वस्त्र बाजूला कर. आणि संशयाचे निवारण कर." मांत्रिकाने सांगितलं.

केशवच्या मनात मांत्रिकाविषयी कृतज्ञता

आपल्याला कांही त्रास देऊ शकणार नाही, इतकंच नव्हे, तर ज्या शक्ती मिळवण्यासाठी तो इतके प्रयत्न करतो आहे, त्याच शक्ती आपण मिळवू शकू, तो तुझा कसा उपयोग करणार आहे, ही गोष्ट..."

जयमल्लूचे बायब संपण्यापूर्वीच आकाशात नीच चमकती आणि प्रचंड एकाग्रता माला, आणि सारा डोंगर, एखादी नाव जगभराची तसा हलायला लागला.

या स्फोटामुळे मोठोठोखडक खाली धसण्याला लागले, ज्या खडकावर केशव व जयमल्लू इथे होते, तो हलायला लागल्याबरोबर ते बोबे तिथून पळाले, तेचदरम्यान गुहेतून ब्राम्हदंडी किंचाळत बाहेर आला.

अरण्याच्या दिशेने पाहता तो ओरडला, "हा... हा... कालमैल्लाची ही अफाट शक्ती आहे! माझ्या मंत्राचा प्रभाव आहे! डोंगर हलायला लागलाय, मी मनांत आणले तर पक्षी होऊन मला आकाशात उडता येईल, आकाशातून मी बिजांचा वनचमोट करीन, दगडांना गडगडायला लावीन, मी प्रलय माजवीन, ते पाहा, ते राजाचे

सैनिक डोंगरावर चढून येत होते, ते आता जीव मुर्डीत येऊन पळत सुटले आहेत, मंत्रांनी भारलेले हे दगड यमदुतांसारखे त्यांचा पाठलाग करीत आहेत, आता ते या डोंगराकडे चुकूनदेखील कधी वळून पाहणार नाहीत, हा: हा: हा:!"

केशव आणि जयमल्लूने डोंगराच्या पायथ्याकडे पाहिले, खरोखरीच, कांही राजसैनिक घोड्यावर, व कांही पळत जाताना दिसत होते. एखादा मोठा धुकंप व्हावा, त्याप्रमाणे मोठेमोठे दगड मैदानात हातलाग दिसत होते, त्यांच्या मान्याखाली कांही घोडेंस्यार आणि कांही पायदळांतले सैनिक जखमी होऊन भिन्नदळत पडले होते.

कांही वेळ केशव स्वस्थ होऊन उभा होता, तो धर्यकर देखावा पाहून तो जणू बधिर झाला होता, तितक्यांत प्रांजिक ब्राम्हदंडीने आज्ञा केली, "शिष्या, आपल्या केशवला अंगावर डाग असणाऱ्या बाधांच्या गुहेसमोरच्या हत्तीच्या तत्वावांत स्नान करायला लावून घेऊन ये. आता आपल्याला सूर्यस्त झाल्यावर बरिचारी कामे करायची आहेत,"

(अपूर्ण)

वेताळ
कथा

यथार्थ चित्र

शाम्बाचा पत्ता विक्रमार्क पुण्यात मोठाजवळ होता. त्याने शाळावरून शिव खासी उतरवले, आपल्या खांद्यावर ते टाकून तो स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतांत वपलेल्या वेताळाने म्हटलं, "तुझा हा कोणता संकल्प आहे, की जो पूर्ण चरण्यासाठी तू इतके खिचापाड कठोर परिश्रम करतो आहेस? कांही कांही एने असे असतात की आपल्या अधिकाराच्या नशीत ते गुप्त असतात आणि अचानक कांहीतरी घिसाडघाईने निर्णय घेतात. त्यांच्या त्या निर्णयाच्यामागे कोणता हेतू असतो, तो कुजालाच समजत नाही. केवळ आपले नोकल-चाकर, यांच्याबाबतीतच नव्हे, तर स्वतंत्र बुद्धिमतेच्या गुणवंत, श्रेष्ठ कला-कारांच्याबाबतीतदेखील हे राजे

असा गौरव्यवहार करतात. केव्हा कुणाचा शिक्षा करतील, आणि केव्हा एखाद्याचा सन्मान करतील. हे सांगता येत नाही. अशापैकीच राजा उग्रसिंह हा एक राजा होता. आपल्याच अहंकारात बुडलेला आणि अधिवेकी निर्णय घेणारा होता. तुला साचप करावे म्हणून मी त्याची कहाणी तुला सांगतो ती लक्षपूर्वक ऐक." आणि वेताळाने पुढील गोष्ट सांगितली.

उग्रसिंह हा जयंतपुरचा राजा होता. तो एक कुशल राज्यकर्ता तर होताच, परंतु तो नेहमी रागावलेला, चिडलेला असे. मग तो दरबारात असे. नाहीतर अंतःपुरांत असे! लहानसहान चुकांसाठी तो लोकांना कडक शिक्षा देताना मागेपुढे पहात नसे. त्यामुळे राज्याच्या सेवकांच्या मनांत सदैव एक भीती असे. कोणत्याही कारणासाठी त्यांना शिक्षा होऊ शकली असती.

एकदा उग्रसिंहाच्या मनांत आपले चित्र

काढवून घेण्याची इच्छा झाली. ही बातमी याच्यासारखी पसरली आणि अनेक चित्रकार राजधानीत येऊ लागले. पण तेवढ्यांत राजाने दुसरी शोषणा केली की जो कुणी त्याचे चांगले चित्र काढील त्याला हजार मोहोरा मिळतील. पण जर राजाला ते चित्र पसंत पडलं नाही, तर त्या चित्रकाराला दहा फटके मारले जातील. राजा नेहमीच रागावलेला असे, त्यामुळे चांगलेचांगले चित्रकारदेखील मरणे मिळले.

नागवर्मा हा चित्रकार राजाचे चित्र काढायला तयार झाला. राजमहालाबाबतच त्याच्या राहाण्याची सोय करण्यांत आली. रोज बिज कडवण्यासाठी राजा थोडा वेळ चित्रकाराला देत होता. नागवर्मने एकाग्रतेने कांही काळ काम केले आणि चित्र पूर्ण झाल्यावर ते तो दरबारात घेऊन आला.

चित्रावरचा कापडी पडदा बाजूला केल्यानंतर राजाने चित्र पाहिले व नखूष होऊन तो ओरडला, "छी छी, हे कसलं चित्र? तू खरोखरीचा चित्रकार आहेस का? हे माझं चित्र मुळीच वाटत नाही."

इतर मानकऱ्यांचेही असेच मत पडले. इतक्या मोठ्या चित्रकाराने असं चित्र कसं काढलं याचे त्यांनाही आश्चर्य वाटले.

नागराजवा बक्षीस मिळेल अशी खात्री होती. पण त्याला फटकेच खावे लागले. त्याचा अपमान होऊन त्याला दरबारांतून निघावे लागले.

कांही दिवसांनंतर बिजम नांवाचा एक चित्रकार राजाला भेटून म्हणाला, "मी आपले चित्र बनवावे अशी इच्छा धरून आलो आहे. मला तशी परवानगी देण्याची कृपा करावी."

"फालतू माणसांसमोर उभे राहून त्यांच्याकडून चित्र काढून घेण्याबद्दल मला अतिशय चीड आहे. जर तुझे चित्र चांगले झाले नाही, तर तुला दुप्पट शिक्षा होईल. म्हणजे दहा नव्हे, तर वीस फटके मारण्याची शिक्षा होईल. ही अट तुला मान्य आहे का?" राजाने गरजत विचारलं.

"होय, मान्य आहे महाराज," बिजमने उत्तर दिलं आणि तो लगेच कामाला लागला. आठवडाभरातच त्याने चित्र बनवलं आणि दरबारांत ते राजाजवळ दिलं.

ते चित्र पाहून राजा कदच संतापला आणि म्हणाला, "मी इतका क्रूर आहे का? तुम्ही इतकी छिटार्ह?"

"क्षमा असावी महाराज, आपलं यथार्थ चित्र काढलं हा माझा एकमेव हेतू होता. एखादे ह्रीण पाणी पितानादेखील घाबरते आणि त्याला याण्यांतही इचापदेच दिसतात. वाघ शांतपणे जरी झाली बसला, तरी त्याचे डोळे लालसर दिसतात आणि त्याचे स्वरूप भयंकर दिसते. ही त्यांची सवज लक्षात आले. कोणत्याही चित्रकारानेही सहजलक्षणे कधीही विस्तरता कामा नयेत." बिजम तन्मूर्त म्हणाला.

"घण त्याचा अर्थ असा नव्हे की तू मला इतकं क्रूर दाखवयस. मनांत आणलं तर मी तुझा शिरच्छेद करू शकतो." राजाने चडफडत म्हटले.

"ते मला माहीत आहे, महाराज, परंतु खरा कलावंत हा नेहमी खरंतेच सांगतो. जो सत्यावर विश्वास ठेवतो, त्याला कशाचीच भीती वाटत नाही. तरीसुद्धा, माझी एक लहानशी विनंती आहे. आपण जो कांही निर्णय घ्याल, त्याच्याअगोदर हे चित्र दरबारांतल्या सर्व सभ्यसदांना दाखवण्याची

चांदोबा

अनुमती घ्यावी. कृप करून त्यांचेही मत आपण विचारावे."

राजाने चित्र दाखवून सर्वांना उद्देशून प्रश्न विचारला, "हे चित्र माझ्यासारखं आहे का?"

राजा रागावून उभा राहिलेला होता, तसेच ते चित्र होते, म्हणून सभासदांना नाही म्हणता येईना. पण ते राग बसले होते, कारण होकार घ्यायला ते घाबरत होते.

हे पाहून बुद्ध भट्टाने गंभीरपणे मत दिलं, "महाराज, हे चित्र अशा प्रकारे चित्रित करावं की नाही, याच्या औचित्याबद्दल मी कांही सांगू शकत नाही, पण हे चित्र हुबहु आपल्यासारखे आहे हे मात्र खरे आहे. आपल्या चेहऱ्याप्रमाणे आपली इन, चेहऱ्यावरचे भाव व व्यक्तिमत्त्व हे यांत अगदी बरोबर चित्रित केलेले आहे." भट्टाच्या सांगण्याला दुजोरा देण्यासाठी सभासदांनी राख्या बाजवल्या.

21

जानेवारी २००६

क्षणभर राजाला कांहीच सुचेली, त्याने वगेच विजयला हजार मोहोर दित्या आणि ते चित्र आपल्या खाजगी दारनांत ठेवून दिले.

रोज सकाळी राजा झोपेतून उठल्याबरोबर त्या चित्राकडे लक्षपूर्वक पाहण्याला लागला. त्या चित्रांत जसा तो रंगीट व तुसडा विसत होता, तसे व दिसण्याचा तो प्रयत्न करू लागला. शांत राहाण्याचा व शांत दिसण्याचा प्रयत्न करू लागला. कधी नाराजीने उठला तरी त्या चित्राची आठवण होऊन तो सौम्य व विनम्र होऊं लागला. त्याचा त्रुषडी उसळणारा राम आता मानछायाला लागला. त्यानंतर त्याने विजयला पुन्हा बोलावले व आपले आणखी एक चित्र काढायला सांगितले.

तेव्हां विजयने त्याला उत्तर दिले, "महाराज, आता आपले चित्र नागवर्माने काढायचे आहे, मी नाही. जर आपण समती दिलीत तर तो आपले

एक अप्रतिम चित्र चितारील. त्याने काढलेले पहिले चित्र आपण पाह्याये, नीट न्याहाळून पाह्याये, म्हणजे त्यांतले आपले शांत, गंभीर रूप, व चित्रकाराचे कौशल्य आपल्या ध्यानांत येईल."

आपल्या कलावंत साथीदाराबद्दल विजयने जे प्रेम व आदर दाखवला, त्यामदल राजाने विजयचे अभिनंदन केले आणि नागवर्माचे चित्र मागवून घेतले.

नागवर्माची चित्रकारी पाहून राजाने त्याची मनापासून प्रशंसा केली व त्याला बोलावून घेऊन त्याची शाही चित्रकाराच्या पदावर नेमणूक केली व त्याचा सत्कार केला.

वेताळाची गोष्ट संपल्यानंतर त्याने विक्रमांर्काला म्हटले, "राजा उग्रसिंह प्रथम नागवर्मावर खूप रागावलेला होता, कारण त्याच्या रक्षीने ते चित्र अत्यंत भिकार व राजाची मानहानी करणारे होते. पण नंतर मात्र त्याच नागवर्माला आपले चित्र काढायला राजाने बोलावले. त्यापूर्वी त्याला फक्तयांची शिक्षाही दिलेली होती हे आपण लक्षांत घेतलं पाहिजे. अशा नागवर्माला राजाने शाही चित्रकार म्हणून नोकरी दिली व त्याचा सत्कारदेखील केला. हे सारं तुला विचित्र वाटत नाही का? त्याच्या भेफिकीर स्वभाव व अविचारीपणाची ही लक्षणे नाहीत का? क्षातून या दोघा कलाकारांमधे प्रेष्ठ कोण याचा निर्णय राजाला करता येईना, म्हणून त्याने दोघांचाही सत्कार करून टाकला, असच ना? माझ्या या शंकांची उत्तरे माहीत असूनही जर तू गप्प राहिलास तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडेतुकडे होतील."

विक्रमांकने उत्तर दिले, "राजा उग्रसिंह सुरवातीला संतापी होता हे खरं आहे, पण नंतर ज्या कांही घटना घडल्या, त्यामुळे राजाच्या स्वभावांत बदल झाला. विजयलादेखील कठोर शिक्षा देण्याची इच्छा होती. पण क्योबुद्ध मंत्री व इतर दरबारांतल्या मानकऱ्यांचा अभिप्राय राजाला टाळता आला नाही. विजयला इनाम देणे त्याला प्राग पडले. जेव्हां त्याने हळूहळू आत्मपरीक्षण करायला सुरवात केली, तेव्हां त्याच्या लक्षांत आले की चूक चित्रांत नव्हती, पण राजाचा स्वभाव व चेहऱ्यावरचे भाव तसेच होते. म्हणून राजाने आणखी एक चित्र बनवून घेण्याची इच्छा व्यक्त केली. जेव्हां त्याने नागवर्माचे चित्र मागवून घेतले आणि नीट निरखून पाहिले, तेव्हां त्याला दिसून आले की त्या चित्रांत अलंकार, रंग, वगैरे अप्रिय भाव मुळीच नव्हते. दरबारी मानकऱ्यांनीदेखील राजाला कधी शांत, प्रेमळ शब्द बोलताना पाहिले नव्हते. म्हणून त्यांनीही त्या चित्राची स्तुती केली नाही, पण जेव्हां राजाचा शांत स्वभाव बनला, तेव्हां त्याचे स्वतःचे स्वाभाविक गंभीर, शांत रूप पाहून तो

स्वतःच प्रसन्न झाला. म्हणून त्याने नागवर्माचा सत्कार केला. चांगुलपणा व मोठेपणा ओळखण्यासाठी, पाहणाऱ्याच्या स्वभावांत देखील त्याचा थोडाफार अंश असावा लागतो, तरच ते शक्य होतं. जेव्हां राजा तापट आक्रमस्ताळा होता, तेव्हां त्याला आपले धीरगंभीर, शांत चेहरा असलेले चित्र मुळीच आवडलेले नव्हते. आता राहिली चित्रकारांची कथा। ते दोघेही प्रेष्ठ आहेत. लुबेहुब चित्र काढण्यांत विजय कुशल आहे तर व्यक्तीमधले दोष वगळून, ते सुधारून, चित्र चांगले करण्यांत नागवर्मा हुशार होता. म्हणून एक आदर्श राजाचे चित्र त्याने काढून उग्रसिंहामुळे ठेवले. दोन्ही चित्रकारांचा सन्मान करण्यांत राजाने आपली बुद्धिमत्ता व विवेक यांची ओळख करून दिली. त्यांत कोणत्याही प्रकारचा अविचारीपणा नाही."

राजाचे मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शबासहित गायब झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(काशीमठ शशिकांत यांच्या रचनेवर आधारित)

चांदोबा

उंदीर आणि मुंग्यांची राजपुत्राला मदत

प्रतापराड राज्यावर एके काळी महेंद्रप्रताप राज्य करीत होता. तो एक हुशार व लोकप्रिय शासक होता. त्याला प्रतापवर्मा नावाचा एक मुलगा होता. हा राजपुत्र नम्र व दयाळू होता आणि म्हणूनच जनतेचा लाडका होता. त्याला प्राणी आवडत. तो नेमबाजीत प्रवीण होता, परंतु तो कधीही शिकार खेळायला गेला नाही.

एके दिवशी, तीन अनोळखी पुरुष दरबारांत आले. त्यांना कांही अद्भुत शक्ती प्राप्त होत्या असे ते म्हणत होते. त्यांचे अनुभव ऐकताना प्रतापवर्मा रोमांचित झाला. त्यांच्यापैकी एकजण धनुर्विद्येत प्रवीण होता, दुसरा बान्यासारखा जलद पळू शकत होता आणि जे इतरांना दिसू शकत नाही ते पाहण्याची शक्ती तिसऱ्याला होती.

या अनोळखी लोकांबरोबर राजपुत्र बराच वेळ बोलत असे. त्यांच्या सहवासात प्रचाराला जावे अशी त्याला इच्छा झाली. राजपुत्राने पित्याची परवानगी मागितली. सुरवातीला राजाला ही कल्पना रुचली नाही, कारण आपल्या राज्याबाहेर राजपुत्राने जावे हे त्याला मान्य नव्हते. पण त्या तिघांनी राजपुत्राचे आपण जिजापाड संरक्षण करू अशी खात्री दिली, तेव्हा कुठे महेंद्रप्रतापने मुद्दामाने इच्छेला मान्यता दिली.

दुसऱ्याच दिवशी प्रतापवर्मा आपल्या नव्या मित्रांच्या सोबतीने प्रवासाला निघाला.

ते जात असताना वाटेत एक उंदीर पाह्यने भरलेल्या बिलांतून बाहेर येण्यासाठी धडपडत होता, तो राजपुत्राला दिसला. त्या चिखलांतून तो बाहेर यायचा प्रयत्न करी, पण दारवेळेला त्या निसरड्या

काठावरून तो परत पाण्यांत पडत होता. राजपुत्राला त्याची दया आली. त्याने त्या खड्ड्यांत एक वाण सोडली. उंदराने तो वाण दातात पकडला आणि त्याच्या आधारेने तो पाण्याबाहेर येऊ शकला.

राजपुत्राच्या प्रेमळ चेहऱ्याकडे पाहून तो उंदीर म्हणाला, "हे राजकुमार! माझा प्राण वाचवल्याबद्दल मी तुझा आभारी आहे. मी उंदीरराजा आहे - सान्या उंदरांचा राजा. आजपासून माझ्या राज्यांतले सगळे उंदीर तुला गरज पडेल तेव्हा तुझ्या मदतीला येतील. तू फक्त जमिनीवर आडवा पड आणि मला हांक मार. आम्ही सगळे आमच्या बिलांतून बाहेर येऊं."

उंदीरराजाकडे पाहून राजपुत्राने हसून मान डोलावली व तो पुढे निघाला. चौघे मित्र धोड्या अंतरावर गेले असताना प्रतापवर्माला मुंग्यांची एक रांग शिस्तीने जात असताना दिसली. अचानक जवळच्याच एका घरांतून कुणीतरी बाहेर आले आणि मुंग्यांकडे न पाहता त्याने पाण्याचा हंडा आणून रिकामा केला. त्यात बऱ्याच मुंग्या मेल्या व कांही वाहणाऱ्या पाण्यातून जीव वाचवण्याचा प्रयत्न करीत होत्या.

प्रतापवर्मा थांबला. त्याने जवळच्याच एका झाडाची कांही पाने तोंडली आणि पाण्यांत अलगद सोडली. ज्या मुंग्या जिवंत होत्या त्यांना त्या पानांवर चढता आले. पाने बाह्यत बाह्यत जमिनीला टेकली तेव्हा मुंग्याही मातीत परत येऊ शकल्या. त्या याबून म्हणाला, "जे राजकुमार!

आम्ही तुझे हे उपकार कधीही विसरणार नाही. जेव्हा केव्हा तुला आमची गरज लागेल, तेव्हा तू फक्त ठाळी वाजव, आणि आम्ही तुझ्याकडे येऊं."

उंदीर राजाकडे पाहून राजपुत्राने हसून मान डोलावली व तो पुढे निघाला.

दुसऱ्या दिवशी प्रतापवर्मा आणि त्याचे मित्र चंद्रपूर शहरात पोचले. तिथे राजा मुक्काम करायला म्हणून ते सोईस्कर जागा शोधत होते. त्या दरम्यान त्यांना माहिती समजली की तिथला राजा चंद्रसेन हा एक दुष्ट व जुलमी राजा होता. त्याची मुलगी चंद्रमती ही अतिशय सुंदर होती. तिच्याशी विवाह करण्यासाठी अनेक राजपुत्र येत होते, त्यांना राजाने तीन कामे करायला सांगितली. ती पूर्ण झाली तर त्या राजपुत्राला चंद्रमतीचे

पाणिग्रहण करायची संमती चंद्रसेन वेणार होता. त्या सगळ्या अयशस्वी राजपुत्रांना राजाने तुरुंगात टाकले. त्या राजपुत्रांचे वडील येऊन आपापल्या पुत्रांची सुटका करण्यास चंद्रसेन राजाला त्यांनी विनंती केली होती. पण चंद्रसेनने त्याला साफ नकार दिला. प्रतापवर्माने विचार केला की त्या राजपुत्रांना कैदेतून सोडवण्यासाठी तरी आपण प्रयत्न करायला हवा. राजकन्येशी विवाह करण्यांत त्याला काही विशेष रस नव्हता.

दुसऱ्या दिवशी प्रतापवर्मा चंद्रसेन राजाला भेटायला गेला. राजा काहीतरी अशक्य वाटणाऱ्या अटी घालेल याबद्दल आपल्याला काहीच माहिती

नसल्याचा त्याने बहाणा केला. आणि चंद्रमतीशी विवाह करण्याची इच्छा बोलून दाखवली. राजाने त्याच्या अटी सांगितल्या आणि मनांतून त्याला आसुरी आनंद झाला. कैदेतल्या राजपुत्रांच्या जोडीला हा आणखी एक राजपुत्र लोकरच गेला असता, असे राजाला वाटले.

प्रतापवर्माने पहिली अट विचारली, "हिमालयांत मुंदर पिवळी फुले फुलतात. ती फुले राजकन्येच्या केसात घालण्यासाठी तू येऊन ये. पण ती फुले सूर्योदयापूर्वी इथे यायला हवीत. नाहीतर सूर्याच्या पहिल्या किणाबरोबर त्यांचा तो फिका पडतो." राजाने सांगितले.

आता हे काम तर अशक्य कोटीतले होते. हिमालयांत कोण जाऊन ही फुले शोधून काढील नि ती तोढून सूर्योदयापूर्वी आणून देईल? प्रतापवर्माने आपल्या मित्रांशी सल्लामसलत केली. ज्याला दिव्यदृष्टी होती त्याने ती फुले कुठे उगवतात ती जागा सांगितली. जो बायुवेगाने पळू शकत होता तो म्हणाला, "तुज्जिता करुं नकोस, राजकुमार! मी तिथे जाऊन ती फुले तुझ्यासाठी घेऊन येईन!" तो लगेच निघाला. राजपुत्र व दोघे मित्र त्या विश्रामगृहांत वाट पाहत बसले होते. मध्यरात्रीपूर्वी एक मित्र राजपुत्राला म्हणाला, "आपला सहकारी त्या जागी पोचला आहे आणि तो फुले घेऊन परत यायला आताच निघतो आहे!"

तो मित्र फुले घेऊन आला आणि सूर्योदय होण्यापूर्वीच प्रतापवर्मा घाईघाईने राजवाड्यांत राजाला भेटायला गेला.

जरी चंद्रसेनाने त्याचे हंसून स्वागत केले, तरी राजपुत्राने हे अवघड काम पूर्ण केले याचा राजाला विश्वास वाटला. पण हे काम प्रतापवर्माने कसे पूर्ण केले हे विचारण्याचे धाडस राजाला झाले नाही. नंतर राजाने दुसरी अट सांगितली. त्याने नोकरींना धान्याच्या बियाण्यांची तीन पोती आणायला सांगितली. ती राजवाड्याच्या अंगणात ओतली व त्यांत माती मिसळली. "आता हे बियाणं सकाळपर्यंत सफ़्फ करून देव. तीन पोती भरून झाली पाहिजेत." राजाने आज्ञा केली.

ही अटदेखील अशक्य कोटीतली होती. प्रतापवर्माने क्षणभर विचार केला आणि त्याला चंद्रपुरच्या वाटेवरच्या मुंग्यांची आठवण झाली. त्याने तीनदा दाळी वाजवली आणि हजारो मुंग्या तिथे लोकरच जमल्या. काय करायचं होतं ते राजपुत्राने त्या मुंग्यांना सांगितले आणि तो आपल्या राहाण्याच्या ठिकाणी परत गेला. सकाळ होण्यापूर्वी तो परत राजवाड्यांत आला आणि तिथे त्या बियाण्याचा ढीग पाहून राजपुत्र खूष झाला.

लोकरच चंद्रसेन राजाही तिथे आला आणि त्याने सेवकांना ते बियाणे पोत्यांत भरायला सांगितले. शेवटला दाणा उचलेपर्यंत तिन्ही पोती गंध भरलेली होती. राजाचा विश्वासच बसेना. पण हे कसं काय जमवलं, हे राजाला काही विचारता येईना. "ठीक आहे, राजकुमार प्रतापवर्मा, तू निश्चितच हुशार आहेस, पण आता मी जे तिसरे काम करायला सांगणार आहे, ते तुला जमणे चांदोबा

शक्यच नाही. राजवाड्याच्या भिंतीबाहेर एक जुने उंच झाड आहे. ते आतून किडलेले आहे. उद्यां सकाळपर्यंत त्या झाडाच्या खोडाचा संपूर्णपणे भुगा झाला पाहिजे. मात्र ते झाड तोडासचे नाही!"

राजपुत्र राजवाड्याच्या लोखंडी फाटकापली-कडे गेला व त्याने ते झाड बघितले. तो जमिनीवर झोपला आणि त्याने हाक मारली, "उंदीर राजा, मला वांचवायला आता तूच ये." लोकरच शेंकडो उंदीर तिथे गोळा झाले आणि त्यांनी राजपुत्राने सांगितल्यावरून झाड कुतडायला सुरुवात केली. राजपुत्र उठून तिथे सकाळी येऊन पाहिले तो काय, झाड तिथे नव्हतंच. त्याऐवजी लांकडी

चूर्णाचा ढीग मात्र तिथे दिसत होता. राजपुत्र राजवाड्यात गेला आणि त्याने राजाला भेटायची अनुज्ञा मागितली. राजा बाहेर आला तेव्हा त्याने हाररक्षकांना बोलावून राजपुत्र जे सागतोय त्याबद्दल खोत्री करून घेतली.

"राजकुमार प्रतापवर्मा, तू माझ्या तिन्ही अटी पूर्ण केल्या आहेत. तेव्हा आता मीही माझा शब्द पाळीन. उक्षां माझ्या मुलीशी, चंद्रमतीशी, तुला विवाह होईल. तेव्हा त्यासाठी तू तयार राह." चंद्रसेन राजा म्हणाला.

पण होकार देण्यापूर्वी प्रतापवर्माने कैदेत खिंतपत पडलेल्या रम्य राजकुमारीची सुटका मागली. पाहिजे म्हणून आग्रह धरला. प्रतापवर्मा अशी मागणी करत याची चंद्रसेनला अपेक्षा नव्हती. ती प्रतापवर्मावर फार नाराज झाला. पण चंद्रमती व प्रतापवर्माचा विवाह मात्र

अत्यंत धाटात साजरा झाला. विवाहानंतर प्रतापवर्मासमवेत प्रतापगडला जाण्यासाठी निघाला. सोबत त्याचे तिघे मित्र होते. त्यांनाही चंद्रसेनने सोबेबिंबे होते. ते नूतन वपण्याच्या फडोपाड जात होते.

पण दुष्ट चंद्रसेनाचा डाव काही निराळाच होता. त्याने आपल्या काही सैनिकांना प्रतापवर्माच्या मागून जायला सांगितले होते. कू. अन्तरा, गल्यावर सैनिकांनी प्रतापवर्मावर हल्ला करून त्याला व त्याच्या तिघा मित्रांना पकडून आणायचे, व राजवन्नेला सुखरूप परत चंद्रसेनच्या राजवाड्यात येऊन यायचे, अशी राजाची आज्ञा होती. प्रतापवर्मा इतका दृष्टार व वरचढ ठरला होता, ते चंद्रसेनला अजिबात आवडले. नव्हते कैदेतल्या अनेक राजकुमारांना सोडून देण्याची प्रतापवर्माची अट चंद्रसेनला मान्य होती.

जेव्हा राजाचा हा दुष्ट काव प्रतापवर्माला समजला, तेव्हा तो व त्याचा धनुर्विद्येत प्रवीण असणारा मित्र, या दोघांनी मिळून सैनिकांशी मिकराचा सामना दिला. या दोघांनी त्यांच्यावर बाणांचा वर्षाव केला. बहुतेक सैनिक मारले गेले. किंवा प्राण वांचवण्याला पळून गेले. त्यानंतर प्रतापवर्माने आपल्या राजधर्मीकडे प्रवास चालू केला. मुताबे अशी रूपवती सून आणल्याबद्दल त्याच्या आईवडिलांना अतिशय आनंद झाला. त्यांनी ह्या सर्वांचे मोठ्या उत्सवात स्वागत केले.

मोठ्याच्या छोट्या गोष्टी -२

विवेकानंद आणि हिंदू जनावरे

स्वामी विवेकानंद (१८६२-१९०२) यांचे मूळ नांव नरेंद्रनाथ होते. श्रीरामकृष्ण परमहंस यांचे ते तयारीत प्रायश्चित्त शिष्य होते. भारताच्या एकमेव भ्रष्टा आध्यात्मिक सांस्कृतिक वारसाचा भारतीयाना ओळख करून देणे हे त्यांनी आपले ध्येय मानले. १८९३ मध्ये सिकागोला भारताच्या सर्वप्रथम परियदेत त्यांनी मन हंतावून टाकणारे भाषण केले आणि पाश्चिमात्य जगाला भारताच्या ज्ञानरूपदेची जाणीव करवू दिली होती.

आपले गुरु श्री रामकृष्णाचे निधन ज्ञान्यानंतर तरुण विवेकानंदांनी भारतभर भ्रमती केली व आपल्या गुरुचा आदेश शोकापर्यंत नेता. एकदा वाराणसीजवळ ते एका निर्जन वाटेने एकटेच जात होते. अचानक माकडाचा एक वाडगा मळप त्याच्या पाउपोटा येऊ लागला. विवेकानंद पळत सुटले. पण त्या चपळ माकडापुढे त्यांचा किती काळ टिकवू लागला असता? म्हाकडे आणि ते वाच्यामधले अंतर कमीकमी होऊ लागले, आणि ते घनातून खूप घाबरले. अचानक त्यांना धीर देणारा एक आवाज ऐकू आला. त्याच्या कळला एक साधुमहाराज बसलेले होते. त्यांनी विवेकानंदांना हांक मारून म्हटले "पळू नकोस. त्या जनावराना सामोरा जा!"

विवेकानंद झटकन थांबले. ते मागे वळले आणि चांदबा

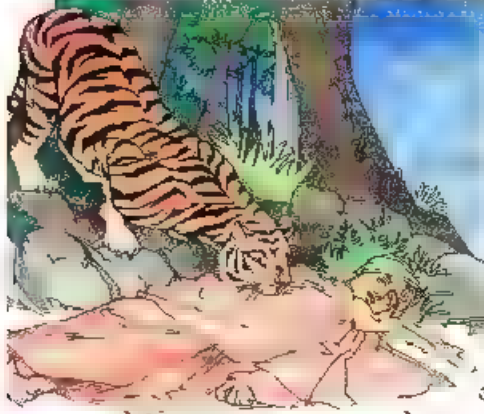

शिटाईने ते जागृच्छाजागीच उभे राहिले. अचानक माकडेही भांबावून थांबली. विवेकानंद त्यांच्याकडे एकदम नघत राहिले. तेव्हा ती हळूहळू पायसी व निघून गेली.

न्यूयॉर्कमध्ये एका भाषणात त्यांनी हा प्रसंग श्रोत्यांना सांगितला. स्वामी विवेकानंद त्यावेळला

म्हणाले, 'तो एक खरोखरीच चणला घडा मी शिकलो. सकटाशी सामना करा, त्याला धीटपणे सामरी ना त्या माकडप्रमाणेच समस्याही आपल्या पाठीमागून सतत येत असतात. आपण त्याच्यापासून फळत सुटवी कामा नये. जर आपल्याला त्यासंबंधचा परिहार करायचा असेल, तर आपल्या मनावर, वित्तरांवर विजय मिळवायला हवा. आपण अज्ञान, भीती आणि अशांतता यांच्यासमोर वेळापणे उभे राहिले पाहिजे. कारण भेकड्याच्या हातून कधीही काहीही राख्य होत नाही.'"

विवेकानंद नुसारच शूर नव्हते, तर त्यांचा

आपल्या मनावर पूर्णपणे ताबा होता. त्यांना कशाचीही भीती वाटत नसे. भारताचे भवितव्य उज्वल आहे याची त्यांना खात्री वाटत होतीच पण अधूनमधून देशातली दीन परिस्थिती व लोकांचा स्वाधीनता पाहून ते फारच निराश व

जानेवारी २००६

उदासवाणे होत असत. अशाच विमनस्क मनस्थितीत असताना ते जंगलाला शिरले. विचारांच्या नादात ते दिवसभर भटकत राहिले. त्यांना काहीही खासता मिळाले नव्हते. क्षणभर त्यांना जंगलाचीदेखील इच्छा नव्हती, सूर्यास्त झाला आणि ते एका झाडाखाली अधाराने लवडले आणि एकाएकी झुड्याच्यामागून एक वाघ दबा करून बसलेला त्यांच्या दृष्टीस पडला. लौकाच तो वाघ त्याच्या विशेषेने पुढे येऊ लागला.

विवेकानंदांनी काय केले असेल अस तुम्हाला कातर? ते घाबारे होते की? ते घटकून झाडावर चढले का? नाही ते अत्यंत शांतपणे स्वाम रोधून निजून राहिले. त्यांच्या मनात विचार आला 'निदान ह्या प्राण्यासाठी मी खगल भोजन हवेच की? आणि ते आपल्या अन्तिम क्षणाची वाट पाहत पडून राहिले. नवल म्हणजे बाघाने क्षणभर त्याच्याकडे बघिले, आणि तो हळूहळू दुसऱ्या बाजूला निघून गेला. तरीही विवेकानंद लगेच उठले नाहीत. त्यांना वाटले बाघाला

अद्याप नीट भूक लागली नसेल किंवा तो आपल्या कुटुंबकवित्यासह येत असेल. रात्रभर ते त्याच जागी स्वस्थपणे पडून राहिले.

वाघ कांही तिथे परत आला नाही.

योगी म्हणतात की जेव्हा तुमच्या मनात यत्किंचितदेखील भीतीचा लवलेश नसतो तेव्हा भीतीचे कारणच नाहीसे होते.

(एम. डी.)

चांदोबा

जानेवारी २००६ - ३१

नाही कुंपण, नाही घोरी!

गुजरातमधल्या आणंद जिल्ह्यात, पेटली या छेडेगांवातल्या घरांना कुंपणे नाहीत फक्त रात्री शारे बंद असतात तरीही, गेल्या २५ वर्षांत एकही गुन्हा या गावात नोंदवलेला नाही पोलिसांकडे तक्रार नाही, आणि बांद मिटवण्यासाठी कुणी कोर्टाची पायरी चढले नाहीत एकदा दोघा रहिवाशगमघे चार झाडाच्यादरुने मतभेद झाला गांवातल्या पंचायतीने दोन तासातच या वादाचा निवाडा केला दोन झाडे एकाला दिली, एक झाड दुसऱ्याला दिले आणि चवथे झाडे दोघांच्या समईक मालकीचे ठेवले या गावात अस्पृश्यता पाळली जात नाही गांवातल्या वीस विहिरींचे पाणी कुणीही घेऊ शकतो, गावातल्या तीन देवळांत जाऊन कुणीही प्रार्थना करू शकतो म्हणून राज्य सरकारने पेटली हे गाव "तीर्थद्वाम" (यात्रा करण्याजोगे) म्हणून घोषित केले आहे.

कालिदासाचे मंदिर

सर्वश्रेष्ठ संस्कृत कवी व नाटककार कालिदास हा पांचव्या शतकातल्या उज्जैनीच्या विक्रमादित्य राजाच्या दरबारातल्या नवरत्नांपैकी एक होता कालिदासाच्या नावाने ओरिसामधल्या केंद्रपारा जिल्ह्यात बाबाकारपूर खेड्यांत एक मंदिर राखलेले आहे.

त्या खेड्यातला जमीनदार बलराम पांढारकर हे हा संस्कृत पंडित होता त्याने १८०२ साली हे कालिदासाचे मंदिर बांधले त्या खेड्यातले आणि आसपासच्या गावातले लोक तेव्हापासून कविकृतगुरुच्या ह्या वगडी मूर्तीला भजतात. या मंदिरात सर्व धार्मिक पूजाविधी नियमितपणे पार पडतात हे मंदिर, श्रीभीकषिप्रसिदास मंदिर म्हणून प्रसिद्ध आहे.

घमेंडीचा परिणाम

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असताना बांधिलत्वांनी गुणवत्ता नामक वीणा वादकाच्या रूपाने जन्म घेतला. सोळावे वर्ष लागले, त्या वर्षात साऱ्या जंबुद्वीपात त्याची बरोबरी करू शकणारा कोणी वीणावादक राहिला नाही तेव्हा काशीराजाने आपल्या दरबारी त्याची नेमणूक केली.

त्यानंतर कितीयक वर्षांनी काशीचे काही व्यापारी व्यापार करण्याकरिता उज्जयिनी नगरात आले गुणवत्तच्या वीणेने काशी राज्यातील सर्व लोकांमध्ये त्याच्या वीणेची अभिरुची निर्माण झाली होती त्यामुळे काशीच्या व्यापाऱ्यांनी उज्जयिनीच्या व्यापाऱ्यांना सांगितले 'आम्हाला वीणावादन ऐकायचाच आहे ह्या नगरातील प्रसिद्ध श्रेष्ठ उमा वीणावादकाना बोलावून त्यांचा कार्यक्रम आयोजित करावा जो काही खर्च होईल तो सर्व खर्च आम्ही करू.'

उज्जयिनीच्या कलाकरांमध्ये घनवंत नावाचा सिद्ध वीणावादक होता काशीच्या व्यापाऱ्यांचे मनोरंजन करण्याकरिता त्याच्या वादनाचा कार्यक्रम आयोजित करण्यास आला घनवंत आपली वीणा घेऊन जिथे व्यापाऱ्यांची राहणी होती तेथे जाऊन वीणेच्या तारा लावून घेऊन त्या छेडू लागला खूप वेळ तो वाजवीत राहिला परंतु काशीच्या व्यापाऱ्यांच्या चेहऱ्यावर काहीच आनंद दिसला नाही नंतर त्याने काही गणी वीणेवर वाजविली परंतु त्या गाण्याचा परिणाम सुद्धा व्यापाऱ्यांच्यावर झाला नाही.

शेवटी घनवंतने हताश होऊन विचारले - 'काय हो मी इतका वेळ वीणावादन करीत राहिलो, परंतु आपल्या कोणाच्याच चेहऱ्यावर आनंदाचे भाव प्रकट झाले नाहीत आपल्याला माझे वीणावादन फसत पडले नाही का?'

काशीच्या व्यापाऱ्यांना आश्चर्य वाटले

त्याच्यातील एका व्यापाऱ्याने म्हटले -

“अरे बा, आपण आतापर्यंत वीणा वाजवीत होला का? आम्हाला वाटले की आपण आपल्या वीणेच्या तारा जुळवीत आहात!”

दुसरा म्हणाला “आम्हाला वाटले की, आपली वीणा बहुधा बिघडली असावी, तारा नीट जुळवता न आल्याने आपण त्या झकडने त्रासले असाला माफ करावे

ह्या सभाषणाने धनवंतचा चेहरा खिन्न झाला म्हणाला “आपण माझ्यापेक्षा खूप मोठ्या कलाकाराचे वीणावादन ऐकलेले असणार त्यामुळे आपणाला माझे वीणावादन नितकेसे आवडले नाही कृपा करून मला त्या कलाकाराचे नांव सांगावे”

“काय? आपण आमच्या काशी राज्यातील

जानेवारी २००६

दरबारी वीणावादक गुणवंत याचे नाव ऐकत नाहीत का?” व्यापाऱ्यानी विचारले काय तें खूप मोठे वीणाविद्वान आहेत का?” धनवंतने विचारले.

‘त्याच्या वीणावादनपुढे आपण त्याच्या-समोर झोणत्याच रांगेत बसू शकत नाही’ व्यापाऱ्यानी सांगितले.

‘तर मग, आजपासून मी आता त्यांच्या बरोबरीचा कलाकार म्हणून घेईपर्यंत विश्रांती घेणार नाही तोपर्यंत आपल्याला मी केलेल्या कार्यक्रमाचे पैसे देण्याची अजिबात जकूरी नाही,” असे उत्तर देऊन धनवंत त्याच दिवशी घरालून बाहेर पडून काशी नगरात गेला आणि बोधिसत्त्वाच्या घरी जाऊन पोहोचला

बोधिसत्त्वाने धनवंतला विचारले - “मुला तू कोण? कशाकामात आलास?”

‘महात्मन, मी उज्जयिनी नगरीचा रहाणारा आहे माझे नाव धनवंत आपल्याकडून वीणावादन शिकायला आलो आहे आपला माझ्यावर अनुग्रह झाला तर आपल्या तोडीचा कलाकार म्हणून मी गणला जाईन’ धनवंतने त्याला उत्तर दिले

बोधिसत्त्वाने त्याला वीणा शिकवण्याचे मान्य केले

धनवंत रोज त्याच्या घरी वीणा शिकायला, तसाच बोधिसत्त्वाबरोबर राजदरबारांत जाऊ लागला

खूप वर्षे लोटली एके दिवशी बोधिसत्त्वाने

48

चांदोबा

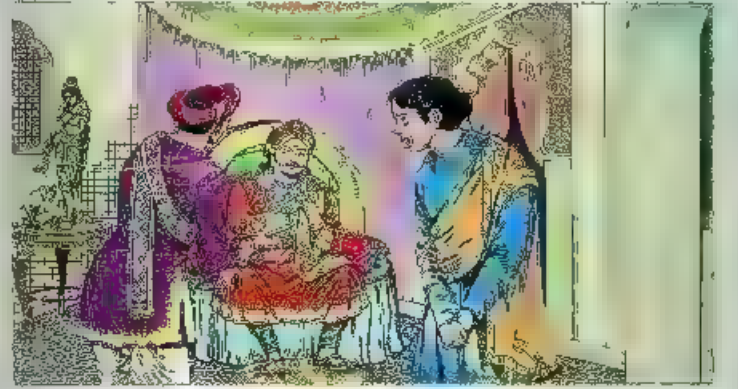
धनवंतला म्हटले “मी जे काही शिकलो आहे, ते सर्वच सर्व मी तुला शिकवले आहे. आता तू आपल्या देशात परत जाऊ शकतोस”

परंतु धनवंतच्या मनात उज्जयिनीला जाण्याचा विचार नव्हता. कारण तिथे त्याच्या विषेचा आदर करणारा कोणीही नव्हता वीणावादनात जेव्हा तो निष्णात नव्हता, तेव्हा उज्जयिनीच्या रहिवाश्यांना तो निपुण वाटत होता. तेव्हा कोणत्यातरी कारणाने काशी राज्यातल्या दरबारातील कलाकार व्हड तेव्हाच त्याची प्रविष्टा होईल असे त्याला वाटले आता बोधिसत्त्वाच्या बरोबरीने कला प्राप्त झाली आहे बोधिसत्त्व म्हणतारे होत आले आहेत त्यामुळे काशीच्या दरबारात त्याचे स्थान आपल्याला मिळाले पाहिजे, असा विचार मनात करून धनवंत बोधिसत्त्वाना म्हणाला - “मी उज्जयिनीला परत

जाण्याचा विचार करीत नाही आपणाला माहितच आहे की आपल्या बरोबरीने मी ही कला प्राप्त केली आहे तेव्हा आपणच मला राज दरबारातील वीणा वादकाची नोकरी देण्याची

दुसऱ्याच दिवशी बोधिसत्त्वाने राजाकडे ती गोष्ट सांगितली राजाने विचार करून सांगितले - “धनवंत आपल्याकडे पुष्कळ वर्षे शिष्य म्हणून राहिला आहे, त्याला दरबारातील एक विद्वान म्हणून ठेवून घेऊ परंतु आपल्याला जो पगार मिळतो, त्यातील अर्धा पगार त्याला दिला जाईल जर ह्या निर्णयाला तो संमत असेल तर त्याने राजदरबारातील ह्या पदाचा स्वीकार करावा”

बोधिसत्त्वाच्या तोंडून ते ऐकताच खूप न हाता धनवंतचें मन देवाशीने भडकले तो विचार करू लागला, “मी गुणवंतपेक्षा कोणत्या गोष्टीत

चांदोबा

49

जानेवारी २००६

कमी आहे? मला त्याच्या इतकाच पगार न देता अर्धा कां म्हणून देणार?"

धनवंत राजाकडे गेला आणि म्हणाला "प्रहाराज, मी असे ऐकले की, आपण मला अर्धा पगाराक आपल्या दरबारातील जागेवर नेमत आहात. मी माझ्या गुरूच्यापेक्षा कोणत्याच रिबेत कच्चा नाही तरी त्याला जो पगार मिळतो तेवढाच पगार मला पण दाखारकडून मिळाला पाहिजे."

राजा त्याच्या उत्तराने सतापला आणि म्हणाला - "मी तुला गुणवंतच्या शिष्याच्या रूपाने पहातो, त्याच्या तोंडीचा म्हणून मुळीच नाही तेव्हा प्रत्येकाला तुझे वीणावादन मी नेव्हा ऐकेन, दांघाचे वादन बघेन नि तेव्हाच कबूल करीन."

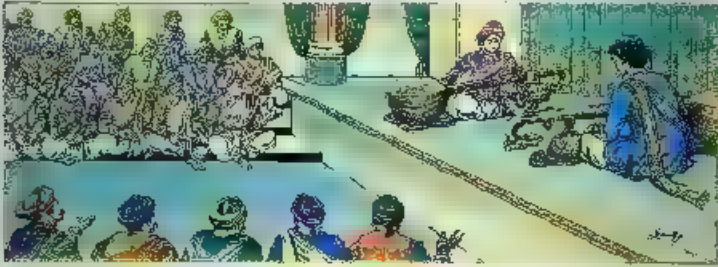
"आपणाला पाहिजे तर माझी परीक्षा अवश्य घेऊन पहावी." धनवंत राजाला म्हणाला

"थीक! वेळ आल्यावर मी तुमच्या दोघांच्या मध्ये जुगलवटी ठेवतो" जर तुझे वादने गुरूच्या तोंडीस तोंड निघाले, तर मी तुला त्यांच्याएवढा

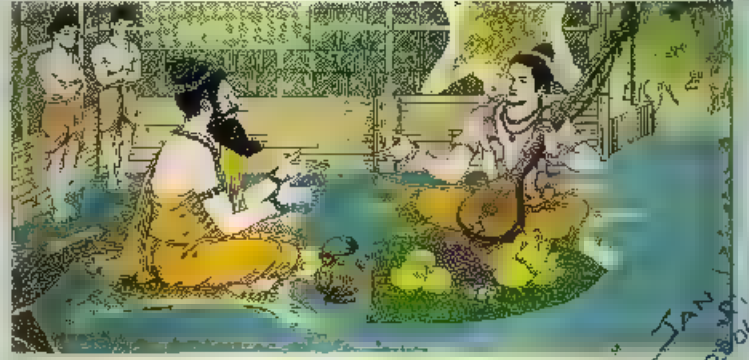
पगार देववीन नाही तर तुला राजदरबारातून काढून टाकीन तुला ह्या अटी मंजूर आहेत का?" राजाने विचारले धनवंतने त्या अटी मान्य केल्या

त्यानंतर गुरू व शिष्य दोघांत अटीतटीचा सामना सुरू झाला. ते दोघे एक दुसऱ्याला जिंकण्याच्या इर्ष्येने वीणा वाजवू लागले त्यात बोधिसत्वाच्या वीणेची एक तार तुटली परंतु ते इतर तारांच्या सहाय्याने वीणा वाजवू लागले. ते पाहून धनवंतने आपल्या वीणेची एक तार जाणून वृजून तोंडली बोधिसत्वाच्या वीणेची आणखी एक तार तुटली, तेव्हा धनवंतने आपल्या वीणेची आणखी एक तार तोंडली. असे होत होत बोधिसत्वांनी वीणेच्या सर्व तारा तोंडल्या परंतु बोधिसत्वांनी आपल्या तोंडक्या वीणेवर गायला सुरूवात केली धनवंतला ते जमले नाही दरबारी लोकांनी आनंदाने ठाळ्या वाजवल्या

धनवंतला तो अपमान मात्र मुळीच सहन झाला नाही दक्षणी तो दरबारातून बाहेर पडून निघून गेला व त्याच दिवशी तो उज्जयिनीला परत गेला

जानेवारी २००६

रामायण

महर्षी वाल्मिकीचा आश्रम तमसा नदीच्या किनाऱ्यावर होता एके दिवशी नागमुनी तिथे आले वाल्मिकींनी शास्त्रोक्त विधीने त्यांची पूजा केली आणि विचारले "महानमन्, या युगांत सकलगुणामय आणि महापराकमी अस्य एखादा पुरुष आहे का?"

तेव्हा नारदांनी वाल्मिकींना श्रीरामकथा सचिन्तर सांगितली तोपर्यंत त्याची स्नानाची वेळ झाली नरद गेल्यानंतर वाल्मिकी आपला शिष्य भरद्वाज ह्याला घेऊन तमसेच्या काठावर गेले

तिथे त्यांना क्राँच पक्ष्यांची एक जोडी दिसली, क्वकले नेवूनच ते पाण्यांत उतरले आणि त्या पक्ष्यांच्या आनंद व अस्माह कौतुकाने पाहून राहिले तोंडवत एका भिडाने त्या नरावर

आपला बाण सोडला तो पक्षी नडफडत खाली पडला ती मादी आर्त चित्काम करून विव्धव्यू लागली, ते दृश्य पाहून वाल्मिकीच्या मनांत त्या पक्ष्यांनदर दया निर्माण झाली व त्या भिड्याचा त्यांना राग आला त्याच्या तोंडून अभिविपणे एक श्लोक बाहेर पडला त्यात त्यांनी म्हटले होते, "अरे कठोर मानवा प्रेमांत मग्न असलेल्या दोन पक्ष्यांपैकी तू एकोला मारलस! आता जन्मभर तू कधी सुखी व शांत असणार नाहीस."

आपल्या तोंडून निघालेला हा श्लोक पाहून खुद महर्षीनाच आश्चर्य वाटले आश्रमात परत गेल्यानंतरही ते त्याचाच विचार करीत राहिले लितक्यात ब्रह्मदेव त्यांना भेटायला आले त्यांना पाहून वाल्मिकी चटकन उठले आणि त्यांनी साष्टांग नमस्कार घातला व ते मौन रावून

उमे राहिले तेव्हा ब्रह्मदेव म्हणाले "बाल्मिकी, माझ्या अनुग्रहामुळे तू आता कविता करायला लागला आहेस यापूर्वी तू रामकथा ऐकली असहस ती कथा महाकाव्याच्या रूपात तू रच जोपर्यंत ही पृथ्वी आहे, तोपर्यंत ती कथा शाश्वत राहील जोपर्यंत तुझा सचारा उत्तमलोकांत राहील " अस घागून ब्रह्मदेव अदृश्य झाले.

अशा रीतीने ब्रह्मदेवाच्या प्रोत्साहनाने प्रेरित होऊन बाल्मिकीने रामायणाची रचना केली, ती दाक्षणाच्या प्रत्येकाचाच अनांद होऊ लागला

वैवस्वत हा सूर्याचा पुत्र होता इशवाकू वैवस्वतचा पुत्र होता वैवस्वत हा तांतवा मनु झाला व त्याने अखंड कीर्ती मिळवली त्याच्यानंतर इशवाकूचे वंशज सूर्यवंशी म्हणून ओळखले जाऊ लागले

त्यापैकी एक होता सगर तो सहा चक्रवर्ती

जानेवारी २००६

पैकी एक होता स्वर्गान्त गंगा आपणारा मगीथ या सगरचा नातू होता सूर्यवंशी राजांनी अयोध्यानगरी ही आपली राजधानी केली व कोसल देशावर राज्य केले वैवस्वत मनुने स्वतः अयोध्या नगरी वसवली होती

शत्रूता प्रभेव अशा या अयोध्येवर राजा दशरथ राज्य करीत होता दशरथ महापराक्रमी व कुबेराच्या तोंडीचा ऐश्वर्यसंपन्न होता

त्याचे दृष्टी, जय जिय, सिद्धार्थ, अर्धसाधक, अरुणेक मंत्रपाल व सुमत असे आठ मंत्री होते वसिष्ठ महर्षी त्यांचे कुलगुरु होते वसिष्ठ व यामदेव त्यांचे पुरोहित होते देशाच्या याना-कोपन्यांतल्या बातांम्या त्यांच्या गुप्तचरांकडून त्यांना समजत होत्या, या मंत्र्यांच्या सहाय्याने राजा दशरथ उत्तमप्रकारे राज्य करीत होता त्याची प्रजा सुखी होती कुणावर अन्याय होत नव्हता सर्व वर्णांचे लोक आपापला धर्म पाळीत होते, राज्यांत कुणीही दीन, दुःखी नव्हता

दशरथाला काहीही कमी नव्हते फक्त त्याला मूलबाळ नव्हते म्हणून तो नेहमी वयळजीत असे एकदा त्याच्या भर्तात झाले की आपण अश्वमेध यज्ञ करून देवतांना समुष्ट करावे आणि सन्तान मिळवावे आपल्या मंत्र्यांमधता प्रमुख असणाऱ्या सुमंतामार्फत त्याने वसिष्ठ, वासुदेव सुयज्ञ, नाबालि वगैरे गुरु व श्रेष्ठ ब्राह्मण यांना बोलावून घेतले व त्याचा सल्ला विचारला त्यांनाही हा अश्वमेध यज्ञाचा विचार आवडला,

ते सारेजण परत गेल्यानंतर सुमनने दशरथाला म्हटले, "महाराज आपला विचार अत्यंत योग्य आहे, पण या यज्ञ करण्याची शक्ती व महिमा केवळ

ऋष्यशृंगामध्येच आहे, त्याच्यापेक्षा श्रेष्ठ असा आपणही कुणी शक्ती नाही त्याची माहिती माझ्याकडून ऐकावी." आणि नंतर सुमंताने पृथ्वी कथा सांगितली

अंगदेशाचा राजा रोमपाद दशरथ राजाचा मित्र होता एकदा अंगदेशात दुष्काळ पडला रोमपाद काळजीत पडला दुष्काळावर कोणता उपाय करवा यासाठी त्याने ब्राह्मणांना सल्ला विचारला ब्राह्मणांनी मने संभिनले "महाराज, ऋष्यशृंग हा विभक्त नदी ती पुत्र आहे जिथे तो सहातो त्या भागात कधीही दुष्काळ पडत नाही त्याला अंगदेशाला आपण बोलावून घ्या आपली कन्या शांता हिच्याशी त्याचा विवाह करा, तस त्याची कायम धारतव्याची सौम्य अंगदेशातच करता येईल आणि देशांत कधीही दुष्काळ पडणार नाही देश नेहमी संपन्न व सदाहरित राहील "

रोमपादाने आपले मंत्री व पुरोहित यांना बोलावून घेतले आणि त्यांना सांगितले, "तुम्ही सर्वजण जा आणि ऋष्यशृंगाल इथे घेऊन या "

हे ऐकून मंत्री व पुरोहित घाबरले कारण ऋष्यशृंग तर अरण्य व तपस्या सोडून कुठेही जातयेत नव्हता कुणीही बोलावत तरी तो जात नसे, संतापून जाऊन त्याने शापवर्णाही कदाचित् उघाडली असती त्याला अंगदेशांत येऊन येण्यासाठी दुसरा पद्धत मोहमयी उपाय योजायला हवा होता पुरोहितांने विचार करून रोमपादला उपाय सुचवला

"महाराज, ऋष्यशृंग वाळपणापासून अणयान रावून वेदाध्ययन करत राहिला आहे तो तपश्चर्येत मग असतो पण त्याला रानावनाने

चांबोबा

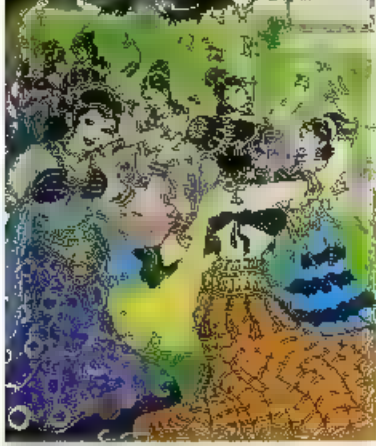

निसर्ग सौंदर्य बघायलाही खूप आवडते तो त्या अरण्याच्याबाहेर कधीही आजवळ गेला नाही पण रानफुले प्राणी, पक्षी पाहण्यासाठी तो खूप हिंडतो त्याला सांसारिक ज्ञान काहीमात्र नाही श्रिया कशा असताना हे त्याला माहिती नाही आपण जर कांही नृत्यांगनांना त्याच्याकडे पाठवले तर कदाचित् त्याच्याकडे आकर्षित होऊन ते त्याच्याभोवतरे इकडे येईल "

रोमपादन हा कल्पनेला समती दिली काही नर्तकींना चांगल्या प्रकारे दासदागिने घाबून नटूनथटून ऋष्यशृंगाच्या आश्रमात पाठवले. ऋष्यशृंग नेहमी पित्याची सेवा करीत असल्यामुळे आश्रम सोडून कुठेही जात नव्हता परंतु एके दिवशी कांही कारणांमुळे तो आश्रमाबाहेर आला तिथे त्या नृत्यांगना राणी गतनाचत नाचत त्याच्याजवळ आल्या त्याचे

59

जानेवारी २००६

सुंदर रूप, मनमोहक बसालकार पाहून व मधुर गायन ऐकून ऋष्यशृंग आश्चर्यचकित झालाच, पण त्याशिवाय त्याचे लाडिक हावभाव पाहून तो माहित झाला

त्या नर्तकींनी त्याला विचारले "आपण कोण आहात? आणि ह्या अरण्यात आपण स्वटेच कां फिरत आहात?"

"मी विभाइक महर्षींचा पुत्र आहे. आपण सान्याजणी आश्रमात आलात तर मी आपली योग्य तऱ्हेने पूजा करिते."

ऋष्यशृंगाने त्यांना स्तंगितव. त्या त्यांच्याबरोबर आश्रमांत गेल्या व त्याने दिलेली कदमुळे व फळे त्यांनी खाल्ली त्या नर्तकींनीदेखील आपल्यातर्फे काही मेवाभिठाई त्याला दिली व म्हणजे "हीदेखील फळेंच आहेत आपण खाऊन पाहारी आता आमच्या

जानेवारी २००१

नपरचर्यासाठी आम्हाला परत गेले पाहिजे." असं म्हणून त्या तिथून निघून गेल्या

ऋष्यशृंगाने ती पक्षांसे खाल्ली नेहमीच्या फळांपेक्षाही जास्त चवदार होती दुसऱ्या दिवशी, त्या नर्तकींना पाहण्यासाठी व त्यांना भेटण्यासाठी ते उत्सुकतेने त्याच जागी गेला त्याला पाहून नर्तकी म्हणाल्या "महाराज, आपणही आमच्या आश्रमांत यावे तिथे आपले स्वागत आम्ही आनंदाने करू."

ऋष्यशृंगाने आनंदाने संमति दिली आणि तो त्यांच्याबरोबर गेला ऋष्यशृंगाने अग्नेशेत प्रवेश केला आणि पावत्याला सुरवात झाली रोमपादाने ऋष्यशृंगाने मनापासून स्वागत केले, त्याला साष्टांग प्रणिपात केला, आणि अशा प्रकारे त्याला आपल्या देशात बोलवल्याबद्दल त्याची क्षमा मागितली नंतर आपली मुलगी शांता हिच्याशी त्याचा विवाह केला आता ऋष्यशृंग शांताबरोबर अग्नेशेत राहण्याला लागला

सुमंताने ही कथा सांगितली तेव्हा दशरथाचा फारच आनंद झाला, बरिष्ठ महर्षींची अनुमती घेऊन, आपल्या राण्या व मंत्र्यांना घेऊन दशरथ अग्नेशाला गेला रोमपादाने दशरथाचे भव्य स्वागत केले नंतर त्यांना शोठ्या-आनंदाने आपली मुलगी शांता व जावई ऋष्यशृंग ह्यांना दशरथाबरोबर अयोध्येला पाठवले

ऋष्यशृंग अयोध्येला येऊन काही दिवस लोटले वसंत ऋतू सुरू झाला दशरथाने ऋष्यशृंगाला चिन्ती केली "कृपा करून आपण यज्ञाला सुरवात करावी आणि स्वतः त्याच पौरोहित्य करावे"

54

चावोंबा

अश्वमेध यज्ञाची जोरदार तयारी सुरू झाली यज्ञ करणारे, वेदपठण करणारे सुपन्न बावांनि, कोशवध, इत्यादि वेद ब्राम्हण भामतिन केले गेले सरयू नदीच्या उत्तरेच्या तटावर यज्ञशाळा बांधण्यात आली

एका शुभदिनी सुसुहूर्तवर दशरथ राजा यज्ञशाळेत पोचला यज्ञाला सुरवात झाली पहिला हनिर्भाग यज्ञाने अर्पण केल्यानंतर होम चालू झाला

अश्वमेध यज्ञ तीन दिवसांचा असना शास्त्रानुसार विधी संपल्यानंतर दशरथ राजाने यज्ञ करणाऱ्या कृत्विजांना सारी भूमी दान दिली पण ते राजाला म्हणाले "महाराज, ही भूमी घेऊन आम्ही काय करणार? त्यापेवजी आम्हाला रत्ने सोने, माथी किंवा अस काहीनरी दान म्हणून द्यावे"

दशरथाने त्यांना दहा लाख गावी, शंभर कोटींचे सोने व चारशे कोटींची चांदी दान दिली ब्राम्हणांना हे जे दान मिळाले, ते त्यांनी ऋष्यशृंग व बरिष्ठ यांना समर्पित केले तेवढ्यात एक दरीद्री ब्राम्हण निये आला आणि त्याने दशरथासमोर ह्यात पसरले दशरथाने लगेच आपल्या हातातने ककण उतरवले आणि त्या ब्राम्हणाला दिले सर्व उपस्थित ब्राम्हणांनी दशरथाची प्रशंसा केली

अश्वमेध यज्ञ पूर्ण झाला, आणि त्यानंतर ऋष्यशृंगाने दशरथाकडून पुत्रकामेष्टि यज्ञ करवता सर्व वैत्रीदेवता घेऊन आपापल्या व्रसनावर बसल्या त्यावेळी देवतांनी ऋग्वेदेवाला सविस्तर सांगितले की रावणासुराच्या हातून त्यांना खूपच त्रास होतो आहे

ब्रम्हा त्यांना म्हणाले, "दुष्ट रावणाने वसना

चावोंबा

मागितल होत की त्यांचा मृत्यू देव, दान्य गंधर्व किंवा यक्षांच्या हातून होऊ नवे त्यांच्या तजरेत असा पराक्रमी मानव कृपीही नव्हता मानव हे त्याला अशक्त, निःसहाय व सापेसुधे वाटत होते माणससारखा सुद्ध प्राणी त्याला काहीही करू शकत नाही अशी रावणाची ठाम समजूत होती माणसगापासून त्याला कुठसाही धोका नव्हता म्हणून त्याने माणवापासून सख्खा मागितले नाही आता ऐक, दशरथाच्या राण्यापैकी एकीचा पुत्र होऊन महाविष्णु जन्म घेणार आहेत, आणि मनुष्यरूपात ते रावणाचा सत्तर कातील"

ही भविष्यवाणी ऐकून देवता फारच आनंदित झाल्या तितक्याच होमकुडातून जगमगत्या प्रकाशात एक दिव्यपुरुष प्रकट झाला त्याच्या हातात एक कलश होता तो कलश सोन्याचा होता व त्याचे आकण चांदीचे होते

55

जानेवारी २००६

त्या दिव्य पुरुषाने दशरथाला म्हटले, "राजन्, या कलशांत देवतांनी बनवलेली खीर भरली आहे. प्रजापतीच्या आज्ञेनुसार मी ती घेऊन आलो आहे. ही खीर तुझ्या राण्यांना खायला दे, त्यानंतर त्या लीकच गर्भवती होतील आणि पराक्रमी पुत्रांना जन्म देतील."

दशरथाने मोठ्या आनंदाने तोकलश आपल्या हातांत घेतला आणि त्या दिव्य पुरुषाला प्रदक्षिणा घातली.

त्या कलशांतली अर्धा खीर दशरथाने कौसल्येला दिली, उरलेल्या खिरीतला अर्धा भाग सुमित्रेला आणि अर्धा भाग कैकेयीला दिला. तिघींमा खीर वटून दिल्यानंतरही जी थोडीफार उरली, ती पुन्हा सुमित्रेला दिली. लीकच तिन्ही राण्यांना दिवस राहिले.

एकीकडे महाविष्णू मानवरूपांत प्रकट

होण्याची तयारी करीत होते, तर दुसरीकडे ब्रम्हाच्या आज्ञेनुसार देवतांनी कामरूपी वानरांची सृष्टी निर्माण केली.

देवेंद्रापासून वाली, सूर्यापासून सुग्रीव, कुबेरापासून गंधमादन, अश्विनीकमारांपासून मंदद्विविंद, विश्वकर्माकडून नल, अश्विकडून नील, वरुणापासून सुबेण, पर्जन्यापासून शरथ व वायुदेवापासून हनुमान, यांचा जन्म झाला. हे सर्व महाबल वानर श्रेष्ठ होते. इतर देवतांच्या कुचेने हजारो वानर जन्मले. हे वानर ऋष्यमूक पर्वताजवळ राहायला लागले, आणि खली, सुग्रीव यांना आपला राजा निवडून, व नल, नील, हनुमान, यांना आपले मंत्री बनवून, त्यांचा जीवनक्रम सुरूचीत चालू झाला.

पुत्रकामेष्टि यज्ञ पूर्ण झाल्यानंतर बाराव्या महिन्यांत चैत्र शुक्ल नवमीच्या दिवशी पुनर्वसु नक्षत्रावर कौसल्यने रामाला जन्म दिला. पुष्प नक्षत्रावर कैकेयीने भरताला जन्म दिला, व आश्लेषा नक्षत्रावर भर दुपारी मध्यान्हकाळी सुमित्राने भरत व शत्रुघ्न यांना जन्म दिला.

अयोध्यानगरीच्या नागरिकांनी आनंदोत्सव साजरा केला. सान्या नगरीत नृत्यगायनाच्या फैरी झडू लागल्या. राज्यांत आनंदाची वाट पसरली. गोमरीबांगर भोजन व वर्षे देण्यांत आली. वातावरणांत शीतल संगीताचे स्वर गुंजत राहिले. केवळ राजबहारांतच नव्हे, तर प्रत्येक प्रजावर्गाच्या घरांत राजकुमारांचा जन्मोत्सव साजरा होत होता. दशरथाने ब्राम्हणांना भरपूर अन्नदान व गोदान केले.

चारी बालके हळूहळू मोठी होत होती, राम व

लक्ष्मण जरी एका मातेचे पुत्रे नव्हते, तरी ते दोघेजण सतत एकत्र असत. त्याचप्रमाणे भरत व शत्रुघ्नही एकत्र फिरत व जोडीने खेळत असत. चौदावी वेदशास्त्रांचे अध्ययन केले. धनुर्विद्या शिकून ते पारंगत झाले आणि पित्याची सेवा-शुश्रूषा करीतच ते तारुण्यांत प्रवेश करते झाले. त्यांचे विवाह आता करायला हवेत म्हणून दशरथ राजा मंत्री व पुरोहितांशी सल्ला मसलत करू लागला.

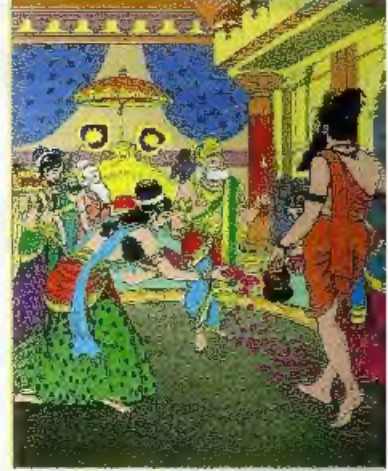
राजा ह्याविषयी विचारविनिमय करत असतानाच द्वारपालाने येऊन सांगितले, "महाराज, कुशिक वंशातले, गांधी राजकुमार विश्वामित्र महर्षी आपल्या दर्शनासाठी आले आहेत आणि द्वारापाशी आपली प्रतीक्षा करत आहेत."

दशरथराजा लगेच पुरोहितांना घेऊन विश्वामित्रांचे स्वागत करण्यासाठी गेला, त्याने महर्षींची पूजा केली व त्यांचे आचरणे स्वागत केले.

विश्वामित्राने विचारले, "राजन्, तू आणि तुझी प्रजा ठीक आहे ना? शात्रूंचे कांही भय तर नाही ना?" सर्वांची विचारपूस केल्यानंतर विश्वामित्रांनी चसिष्ठांशी बोलत राजभवनांत प्रवेश केला व त्यांच्यासाठी ठेवलेल्या खास जासनावर ते निराजमान झाले.

"महामुनी, आपल्या येण्याने आम्ही घन्य झालो आहोत. सांगावं, मी आपल्यासाठी काय करूं?" दशरथाने विचारले.

विश्वामित्र प्रसन्न होऊन म्हणाला, "राजन्, मी ज्या कामासाठी आलो आहे ते पूर्ण करून तू सत्यनिष्ठ राजा आहेस हे सिद्ध करून दाखव. मी एक यज्ञ सुरू केला, पण दोन पराक्रमी राक्षसांनी चांबोबा

माझ्या यज्ञाच्या वेदिकेवर रक्तमांस विखरून टाकले आणि माझा व्रतसंकल्प मोडून काढला. तुझा ज्येष्ठ मुतगा राम तू माझ्याकरीक पाठव, मारीच व सुबाहु नांवाचे ते दोन्ही राक्षस माझ्या यज्ञांत विघ्न आणणार नाहीत याची काळजी राम घेईल."

हे ऐकून दशरथाचे मन विदीर्ण झाले, त्याच्या हृदयाचा थरकाप झाला. सिंहासनावरून खावी उतरताना दशरथ कांपत्या स्वरांत म्हणाला, "महर्षी, राम अजून लहान आहे. त्याला अजून सोळाव वर्षदेखील पूर्ण झालेलं नाही. त्याचं धनुर्विद्येचं शिक्षण अद्याप पुरं व्हायचंय, तो राक्षसांशी कसा लढेल? माझी एक अक्षीक्षणी सेवा आहे. मी स्वतः येऊन त्या राक्षसांशी युद्ध करीन व त्यांना मारून टाकीन, पण त्यापूर्वी मला सांगा, ते राक्षस आहेत तरी कोण?"

विश्वामित्र सांगू लागले, "तुला रावण नांवाचा राक्षसांचा राजा माहीत आहेच. ब्रम्हाला प्रसन्न करून त्याने अनेक अमोघ शक्ती मिळवल्या आहेत. तो विश्रावसाचा पुत्र आहे. साक्षात कुबेराचा धाकटा भाऊ आहे. तेव्हा तो स्वतः या यज्ञांत विघ्न आणू शकत नाही आणि म्हणून तो या बलवंत मारीच, सुबाहू यांना पाठवत असतो."

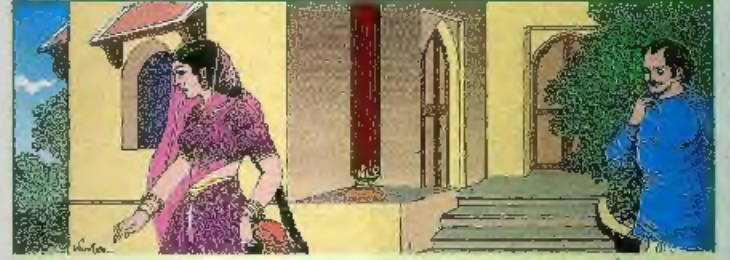
"राक्षसराज रावण! त्याच्याशी मी काय नव्हतं देऊ शकणार? आणि जे काम मला करता येत नाही, ते हा किशोरावयी सम करू शकेल?" दशरथाने आपली असमर्थता प्रगट केली.

विश्वामित्रांचे डोळे संतापाने लाल झाले. ते एकदम उठबाउठता म्हणाले, "महाराज, हीच कां तुमची सत्पनिष्ठा? आपले बचन इतक्यांतच विसरलात! अपकीर्तिचा ढग सांभाळीत सुखी रहा."

कुलगुरु वसिष्ठांनी दशरथ राजाला गंभीरपणे सांगितले, "राजन्, जे करायला नको, ते आपण करता आहात. बचन मोडून आपण इश्याकू वंशाला कर्मकित करीत आहात. विश्वामित्र महर्षींना आपण नीट ओळखले नाही का? त्यांना

अज्ञात असलेले एकही शस्त्रअस्त्र अस्तित्वांत नाही. नवीन अस्त्रे निर्माण करण्याची शक्ती त्यांच्यापेथे आहे. त्यांना राक्षसांना मारता येत नाही, म्हणून ते आपल्याकडे आले आहेत अशी आपली धारणा आहे का? ते आपल्या पुत्रांसाठी एक नवी दिशा, नवीन कार्य घेऊन आलेले आहेत. विश्वामित्रांच्या सहवासांत राहून आपल्या राजकुमारांच्या विवेक व ज्ञानांत पूर्णत्व येईल; त्याशिवाय त्यांना यशही मिळेल, कीर्ति मिळेल. आपले पुत्र सामान्य नाहीत. ते दिव्य पुरुष आहेत. विश्वामित्र आपल्या कोमलवयी कुमारांना वेऊन जायला आलेले आहेत, आपण निश्चित मनाने रामला त्यांच्याबरोबर पाठवावे, जोपर्यंत विश्वामित्र त्यांच्याबरोबर आहेत, तोपर्यंत त्यांना कुणीही काहीही करू शकणार नाही."

चरित्राने असा हितबोध केल्यामुळे राजा दशरथाला जरा धीर आला. त्याने राम व लक्ष्मणाला विश्वामित्रांच्या स्वाधीन केले. ते दोघेही विश्वामित्रांच्या मार्गोभाषा जायला लागले. दोघांच्याजवळ धनुष्यबाण होते व हातांत खड्गही होते.

बुद्धिमत्ता

रत्नाकर मंदनपुरातील एक फार मोठा व्यापारी होता. त्याचा एकुलता एक मुलगा होता अजितसेन. शीलवती ही चित्रावती नगरीतील एका गर्मश्रीमंताची, सुंदर, गुणवान आणि बुद्धिमान अशी मुलगी होती. या मुलीविषयी माहिती समजताच रत्नाकरने आपला मुलगा अजित सेन ह्याचे शीलवतीशी लग्न लावून दिले. शीलवतीच्या सौंदर्यावर व बुद्धिमत्तेवर अजित सेन मोहित झाला होता. पण रत्नाकर मात्र आपल्या सुनेवर योग्य लक्ष ठेवीत होता.

एक दिवस मध्यरात्री एक रिकामा घडा घेऊन शीलवती घरांतून बाहेर पडली. आणि बऱ्याच वेळाने रिकाम्या हालने फत आली हे पाहून रत्नाकरने विचार केला की त्याची सून जरा जास्ताच मीठ अन् साहसी आहे. अशा मुली दोन्हीकडील कुटुंबांच्या बदनामीस कारणीभूत होऊ शकतात. मग काय, दुसऱ्याच दिवशी रत्नाकरने आपल्या मुलास म्हटले "अरे बाबा, थोडे दिवस सुनेला तिच्या माहेरी पाठवायचे दे"

अजितच्या घनांत तिला माहेरी पाठवायचे नव्हते, म्हणून त्याने त्याबाबत कांही विशेष उत्साह दाखवला नाही, पण त्याचबरोबर त्याने वडिलांना स्पष्टपणे विरोधही केला नाही.

त्वानंतर सुनेला माहेरी पाठवायची जबाबदारी रत्नाकरने स्वतःच घेतली अन् तिला बरोबर घेऊन तो घरातून निघाला. वाटेत त्यांना एक नाका लागला. रत्नाकरने सुनेस झगजाकले, की तिने चपला हातांत घेऊन बाळा ओलांडावा. पण तिने मात्र चप्पल घातूनच माला ओलांडला. सुनेने आपले शेतपणे ऐकले नाही, ह्याचे त्याला वाईट वाटले, पण प्रत्यक्षांत त्याने उघडपणे कांही म्हटले नाही. थोडे पुढे गेल्यावर पीक कापणीला आलेले एक शेत पाहून रत्नाकरने म्हटले, "जरे वा! काय छान तराळून पीक आलं आहे. ह्यावरीं ह्या शेतानेच मालकास बांगलाच फायदा होणार."

"सारे अन्नधान्य स्वतः खाऊन फसत नाही केलं, तरच ना?" सुनेने एका क्षणांत म्हटले.

१९ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

रत्नाकरला जरा आश्चर्य वाटले की त्याची सून अशी कशी विचित्र उत्तरे देते। पण लोक तर हिला हुषार अन् बुद्धिमान समजतात. ते दोघे पुढे जाऊ लागले. वाटेत एका नगरातून जाताना त्या शहराच्या सींढ्यावर लुब्ध होऊन रत्नाकरने म्हटले, "बा, किती छान आहे हे शहर।"

"कोणी शत्रूने उध्वस्त नाही केलं तरच ना।" शीलवतीने ठसक्यात उत्तर दिले।

आणखी थोडा प्रवास केल्यावर, थकून जाऊन रत्नाकर विश्रांतीसाठी एका वटवृक्षाच्या सांबलीत बसला. शीलवती झाडापासून दूर जाऊन बसली.

रत्नाकरने विचार केली "ही तर हड्डी अन् मूर्ख आहे. मोठ्या माणसांच्या कुठल्याच बोलण्याची ती पर्वा करत नाही. हिला एकरा माहेरी सोडलं की तिच्यापासून सुटका होईल."

छानंतर बैलगाडीतून थोडा पुढचा प्रवास

जानेवारी २००६

करून ते एका गांवात आपल्या एका परिचिताने राहिले.

जेवण करून थोडी विश्रांतीही घेतली. रत्नाकर गाडीतच आडवा झाला, पण शीलवती मात्र गाडीच्या सांबलीत जाऊन बसली.

त्याच वेळी झाडावर बसलेला एक कावळा 'काव काव' करू लागला. झावर शीलवती उदगारली "ए कावळ्या, कां उगीच ओरडतोस? एक चूक केल्यामुळे मला माझ घर सोडावं लागलं. आता दुसरी चूक केली तर आपल्या नवऱ्यास तोंड दाखवायलाही मला जागा उरणार नाही."

हे बोलणे ऐकून रत्नाकर आश्चर्याचकित झाला. गाडीतून उतरून सुनेजवळ जात त्याने विचारले, "सूनबाई, तुझ्या ह्या बोलण्याचा अर्थ काय?"

"मामंजी! आता काय सांगू? ज्याप्रमाणे सुगंधी असल्यानेच लोक चंदन उगाळतात, त्याप्रमाणे माझे खास गुणच जणू माझे वैरी बनले आहेत. मला पक्षांची, तसेच जनावरांची भाषा समजते." शीलवतीने उत्तर दिले.

रत्नाकरला वाटले की कदाचित त्याची सून थोडी वेढसर असावी. पण शीलवती पुढे बोलतच राहिली "कांही दिवसांपूर्वीच मध्यरात्रीच्या वेळी एक कोल्ही ओरडत होती की नदीतून एका स्त्रीचे प्रेत वाहात चालले आहे. प्रेताच्या अंगावर बरेच दागिने आहेत. हे ऐकताच मी एक रिकामा घडा घेऊन नदीवर गेलं. प्रेत पाण्यातून बाहेर काढून त्यावरचे दागिने काढून घेऊन घड्यात भरले. तो घडा जमिनीत एका ठिकाणी पुरला, अन् मग कोल्ह्यांना खायला मिळावं म्हणून प्रेत तेथेच टाकून आले. ह्या कोटबाशा चुकीमुळेच तुमच्या

60

चांदोबा

मनांत माझ्याविषयी शंका आली आणि माझी ही अशी परिस्थिती झाली."

हे उत्तर ऐकताच रत्नाकरला आश्चर्यही वाटले आणि त्याचबरोबर आपल्या सुनेची दयाही आली. शीलवतीने पुढे म्हटले "हे पद्मा, माझ्यावर ह्या पशुपक्षांची मोठी कृपाच आहे. तो कावळा केव्हापासून ओरडतोय की ह्या, झाडाखाली मोठ्या खजिना पुरलेला आहे."

त्याच क्षणी रत्नाकरने त्या झाडाखाली खड्डा खोदला. त्याला मोठाच खजिना सापडला. रत्नाकरच्या मनांत आपल्या सुनेबद्दल एकदम विश्वास अन् आदरभाव निर्माण झाला. त्याने शीलवतीला म्हटले, "मुली! मी तुला नीट समजू शकतो नाही. मला ह्याच खरंच फार वाईट वाटतं आहे. चल, आता घरी चल वरं."

परतीचा प्रवास आरामशीर झाला. रस्त्यांत जेव्हा तेच वडाचे झाड दिसले तेव्हा रत्नाकरने

विचारले, "माहेरी जाताना तू वडाच्या झाडाच्या सांबलीत कां बसली नाहीस?"

सुनेने उत्तर दिले, "वडाच्या झाडाच्या दोरीत साप असतात अन् झाडावर बसलेल्या पक्षांची विद्या खाली पडते." रत्नाकरने हसून म्हटले, "हो, तू योग्यच बोललीस."

छानंतर तेच शहर वाटेत लागले. तेव्हा शीलवतीने स्वतःच सांगितले "ह्या शहरांत प्रवाशांच्या सोयीसाठी एकरुद्ध धर्मशाळा नाही. आजी सहजासहजी कोणीही शत्रू हे शहर आपल्या कवजात घेईल."

छानंतर कापणीला आलेले शेत लागले, तेव्हा शीलवतीने म्हटले, "ह्या शेतभालकाने जर शेतातील धान्य विकून, त्या पैशाच्या स्तुपयोग केला, तरच त्याला खरा फायदा होईल."

आणखी थोडे दूर गेल्यावर तीच नाला वाटेत लागला. तेव्हा शीलवती म्हणाली, "नाल्यात दगड

चांदोबा

61

जानेवारी २००६

धोंडे असतात तसेच अनेकजीवजंतूही; म्हणूनच पाण्यातून जातात तेही चपला पालूनच जावे.” ह्यावर रत्नाकरने आपल्या सुनेच्या बुद्धिमतेची मनापासून प्रशंसा केली.

घरी परतताच रत्नाकरने घराची सारी जबाबदारी शीलवतीवर सोपवली. अजितसेनने मनीमन जाणले की शीलवती असा रत्नाकाच्या विश्वासपात्र ठरली आहे.

त्याच वेळेला त्या देशाचा राजा नव्या मंत्र्याची नेमणूक करू इच्छित होता. त्याने देशातील अनेक बुद्धिमंताना आमंत्रण पाठवून बोलावले आणि त्यांच्याबरोबर ती विचारविनिमय करू लागला.

बाविषयीच खल चालू होता, त्यांच्या परीक्षा घेतल्या जात होत्या. अजितसेनही आपल्या पत्नीस घेऊन राजधानीला गेला. व राजाच्या धर्मशास्त्रे उतरला. राजाने अचानक सर्व पंडितांना विचारले, “राजाला जो जाथ मरेज, त्याला कोणती शिक्षा द्यावी?”

राजाकडून ‘चाहवा’ मिळवण्याच्या हेतूने सर्वच विद्वान अशी उत्तर देत होते की “अशा राजद्रोहास जंगदी कडक शिक्षा दिली पाहिजे.”

जानेवारी २००६

62

चांदोबा

कोणी म्हटले की अशा अपराध्याचे डोके उडवले पाहिजे.

अजितसेन सर्व प्रेक्षकांमध्ये बसून हे सर्व ऐकत होता. तत्काणी तो धावत पळत धर्मशास्त्रे पाहता अन् त्याने राजाचा प्रश्न शीलवतीस ऐकवला.

शीलवतीने अजितसेनला समजावून सांगितले ‘अहो राजा! कोण बरं लाथ मारेल? एक तर शुंगारक्रीडेच्या वेळी प्रेमाने त्याची पत्नी किंवा त्याच्या गांडीवर खेळणारं छोटं मुल. बाकी शिक्षा हीच की त्यांच्यावर अजून जास्त प्रेम करावं.’

अजितसेनने दरबारांत परत येऊन पाहिले की चोक्त नितिराज्या प्रकारची उत्तरे येत होते.

थोड्या वेळानंतर सर्वच जण गप्प झाल्यावर अजितसेनने म्हटले, “महाराज! एजाला लाथ मारणाऱ्यावर राजाने जास्तीत जास्त प्रेम करावे!”

बस! मग काय, अजितसेनला राजाचे मंत्री पद मिळाले. ह्यानंतर शीलवतीच्या श्रद्धेने, राजाला वेगवेगळे पण योग्य सल्ले देणारा अजितसेन हा मोठा बुद्धिमान मंत्री म्हणून ओळखला जाऊ लागला.

चांदोबा

63

जानेवारी २००६